

BEHEERSPLAN ONROEREND ERFGOED

Naam van het onroerend erfgoed:

Sint-Elisabethgasthuis

Ligging (gemeente, deelgemeente, adres):

Gasthuisstraat 18, 22-24 & Elizabethlaan 103A-C, 3200 Aarschot

Beheersplan opgemaakt door (naam en adres):

HEKATE erfgoedonderzoek

Bostsestraat 1

3300 Tienen

Opdrachtgever (naam en adres):

1. Inhoud

1. IDENTIFICATIE	4
1.1. Administratieve gegevens	4
1.2. Perimeter van het beheersplan	4
1.3. Foto's van het onroerend goed in zijn context	5
2. HISTORISCHE NOTA	6
Historiek.....	6
Het eerste gasthuis van Sint-Joris als stedelijke instelling	6
Het Sint-Elisabethgasthuis vanaf 1655	7
Het Gasthuis in de 20ste eeuw	9
Bouwgeschiedenis.....	10
3. BESCHRIJVING van de ERFGOEDELEMENTEN	15
3.1. Context/omgeving	15
3.2. De straatvleugel met de oude kapel en de apotheek	15
Exterieur	15
Interieur	17
3.3. Oudste kloostervleugel uit 1655	20
Exterieur	20
Interieur	20
3.4. De kloostervleugel uit 1706	24
Exterieur	24
Interieur	25
3.5. De Lodewijk XV- vleugel	26
Exterieur	26
Interieur	26
3.6. De neogotische kapel	27
Exterieur	27
Interieur	28
Cultuurgoederen	29
3.7. Het Burgerlijk Gasthuis.....	29
Exterieur	29
Interieur	30
3.8. De oude ziekenzaal/ schuur	30

Exterieur	30
Interieur	31
3.9. De kloostertuin en omgeving van de gebouwen.....	32
3.10. Zeven opbrengstwoningen	34
Exterieur	34
3.11 Schaluin 2	36
Exterieur	36
4. ERFGOEDWAARDEN.....	37
4.1. De historische en artistieke waarde van het Sint-Elisabethgasthuis	37
De historische, meer bepaald architectuurhistorische waarde	37
De artistieke waarde.....	38
4.2. De historische waarde van het stadsgezicht	38
5. TOEKOMSTVISIE EN BEHEERSDOELSTELLINGEN	40
5.1. Het beschermingsbesluit van 7 juni 1994	40
5.2. Basisprincipes	40
5.3. Restauratie en aanpassing van de gebouwen in functie van het gebruik van het Gasthuis als cultuursite	41
Theater op de gasthuissite	41
Restauratie van de apotheek en herinrichting tot ticketbalie	42
Herinrichting van de oude kapel tot polyvalente zaal.....	43
Huisvesting dienst Cultuur.....	43
Het orgel van de Gasthuiskapel	43
Circulatie in het Gasthuis.....	44
Vergroening van de zuidelijke koer (koer 1).....	45
5.4. Houtig/groen erfgoed op de gasthuissite	45
5.5. Archeologie op de site	45
5.6. Parkeren op de site.....	45
5.7. Garages in de kloostertuin	45
5.8. Opbrengstwoningen	46
6. MAATREGELEN.....	47
7. OPVOLGING EN EVALUATIE.....	50
8. EXTRA TOEVOEGINGEN.....	51

1. IDENTIFICATIE

1.1. Administratieve gegevens

Naam van het onroerend erfgoed:

Sint-Elisabethgasthuis

Beschermingsbesluit(en)

Het Sint-Elisabethgasthuis is samen met de omgeving beschermd als monument en dorpsgezicht bij ministerieel besluit van 7 juni 1994

Juridische toestand

Beschermd als monument en dorpsgezicht bij ministerieel besluit van 7 juni 1994: 'Gasthuis Sint-Elisabeth en omgeving'.

Vastgestelde bouwkundige erfgoedrelicten: ID 41427

Vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Aarschot': ID 140036

Gewestplan: woongebied met cultureel, historische en/of esthetische waarde

Kadastrale ligging

AARSCHOT/ AFD.1/Sectie B/ 56E, 58E, 67S, 70F, 70G, 70H, 70K, 70P, 70R, 70X, 70W, 72A2, 72C2, 72D2, 72E2, 72F2, 72G2, 72Y.

1.2. Perimeter van het beheersplan

Bron: Afbakeningsplan Beschermingsdossier

1.3. Foto's van het onroerend goed in zijn context

Zie fotobijlage 4.

2. HISTORISCHE NOTA

Onderstaande historiek is gebaseerd op het beschermingsdossier "Sint-Elisabethgasthuis"¹ en werd aangevuld op basis van onderzoek in situ, literatuur- en kadasteronderzoek en het archief Onroerend Erfgoed.

Historiek

Het eerste gasthuis van Sint-Joris als stedelijke instelling

Het ontstaan van het Elisabethgasthuis moet gesitueerd worden rond de tweede helft van de 13de eeuw. Het oudste document waarin het gasthuis van Aarschot wordt vermeld, dateert van 25 januari 1288 en handelt over de aanstelling van een kapelaan in de kapel van het gasthuis door de proosdij van Sint-Geertrui uit Leuven.² Tussen de 14de eeuw en de 16de eeuw is er van het verdere verloop van de geschiedenis van het gasthuis weinig bekend. Zo kan er alleen een fragmentarisch beeld worden geschetst. Het beheer over het gasthuis was in die tijd in handen van twee gasthuismeesters, aangesteld door de drossaard en burgemeesters en schepenen van de stad. In de daaropvolgende eeuwen breidde het gasthuis zijn bezittingen uit via schenkingen of aankopen zodat de rijkdom van het gasthuis aanzienlijk groeide. Dankzij een gedetailleerde beschrijving van Adrien Carpentier en Charles Millet uit 1597 zijn we vandaag goed op de hoogte van de materiële toestand van het gasthuis kort voor het uitbreken van de opstand van de Nederlanden tegen Spanje.³ Hun getuigenis leert ons dat het gasthuis voor 1578 (afb. 1) een gebouw moet zijn geweest dat bestond uit

Afb. 1. Detail uit kaart van Jacob van Deventer (1550-1565). Het gasthuis met kapel is aangeduid. In 1578 zou dit verwoest worden. Bron: Atlas des villes des Pays-Bas.

verschillende vertrekken, waaronder een grote ruimte met 30 tot 40 bedden om de armen te onthalen en onderdak te geven. Daarnaast was er ook een woonst aanwezig voor de meesteres die het hospitaal bestuurde, een pesthuis achteraan de tuin en een kapel met altaar dat toegewijd was aan Sint Joris. De kapel paalde aan de grote ziekenzaal zodat de patiënten die daar verpleegd werden het altaar konden zien en de mis vanuit het ziekbed konden volgen. In het gasthuis konden arme reizigers en passanten naast vuur, eten en drinken ook slaapgelegenheden krijgen voor één nacht. Zieken kregen de mogelijkheid om langer te verblijven. Alvorens men het gasthuis mocht betreden, moest men wel een schriftelijke toelating krijgen van de

¹ Leuven, Archief Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, beschermingsdossier DB 000045, doos nr. 17-20, Sint-Elisabethgasthuis.

² BREUGELMANS, *In peys ende Gestichticheyt, in Geschiedkundige bijdragen over het convent van de Bogaarden, het gasthuis en de kloosters van Sint-Niklaasberg en de Kapucijnen te Aarschot*, 2001, 47; VANLOMMEL, *Van gasthuis tot culturele site*, 9.

³ Uit: CARPENTIER en MILLET, *De Kronijk door Adrien Carpentier en Charles Millet van 1597 over Rillaar, Haterbeek en Ourodenberg in het Hertogdom Aarschot*.

drossaard of één van de burgemeesters⁴. Opvallend is dat tot aan de verwoesting van het gasthuis, het complex een stedelijke instelling was die bediend werd door lekenpersoneel. Dit kan eerst en vooral bewezen worden doordat in 1515 de amortisatie-aanvraag van het gasthuis ontbreekt in de stadsarchieven en deze wel voorkomt voor alle andere Aarschotse religieuze instellingen. Daarnaast wordt het gasthuis in de haardtelling van 1526 beschreven als enkel bestaande uit lekenpersoneel: *"Item Sinct Joris gasthuys van Aerschot bewoent bij eenen persoen die de zieke administreert. Ende 'd winhoff van denselven gasthuys wordt gehouden ende bedreeven met drie knapen die de meesters dairtoe hueren"*.⁵ Het citaat van Rumoldus Wetz dat *"dear plachten in te resideren susters oft nonnekens in swert habyt"*, doet veronderstellen dat in crisissituaties hulp werd ingeroepen van religieuzen.

In 1575 en 1578 slaat het noodlot toe wanneer Aarschot eerst getroffen wordt door een pestepidemie en daarna geplunderd en ingenomen door de Spaanse huursoldaten van Don Juan van Oostenrijk. Als gevolg hiervan werd het gasthuis bijna volledig in puin achtergelaten. Carpentier en Millet beschrijven het als volgt: *"Mais les edifices dudit hospital sont enthierement ruijnez, nij restanz plus que aucunes petites murailles droittes."*⁶ Het gasthuis zou er gedurende 70 jaar verkommerd bij liggen en wat nog restte van gebouwen werd gebruikt als schuur en stallingen: *"Het Clooster was verwoest, in stucken lagh den muer. Het huys was eenen Stal, de Kerck die was een Schuer."*⁷ Pas met de komst in 1655 van drie grauwezusters van Sint-Annendaal uit Diest zou de situatie veranderen.

Het Sint-Elisabethgasthuis vanaf 1655

Op Nieuwjaarsdag van het jaar 1655 arriveerden grauwezusters Thecla Philips, Maria Fabri en Elisabeth Steenders⁸ in het gasthuis van Aarschot. De drie zusters installeerden er een religieuze gemeenschap die aan Onze-Lieve-Vrouw zou worden toegewijd. Op de binnenplaats tegen de zuidgevel van de oude kapel kan nog steeds hun gedenkplaat teruggevonden worden.⁹ Hun taak was het herstellen van het gasthuis, de organisatie van de ziekenzorg en de uitbreiding van de kloostergemeenschap. Dit was in het begin een loodzware taak: van de totaal vervallen restanten van het oude middeleeuwse gasthuis moesten zij opnieuw een goed functionerend hospitaal maken.¹⁰ Ze kregen hierbij hulp van verschillende mecenasen, waaronder de Mechelse aartsbisschop Jacob Boonen (1573-1655). Al in oktober 1655 werd de nieuwe kapel gewijd¹¹ en niet gauw daarna verrees een nieuw klooster met daarin kloostercellen, een refter, keuken en een werkhuis. Thecla Philips zou de gasthuisgebouwen verder uitbouwen op een steeds groter worden de site dankzij de verwerving

⁴ KEMPENEERS, *Aarschot*, 135.

⁵ BREUGELMANS, *In peys ende Gestichticheyt*, 55-56.

⁶ Uit: CARPENTIER en MILLET, *De Kronijk door Adrien Carpentier en Charles Millet van 1597 over Rillaar, Haterbeek en Ourodenberg in het Hertogdom Aarschot*.

⁷ Uit lofdicht voor medemoeder Thecla Philips bij haar gouden kloosterjubileum; BREUGELMANS, *In peys ende Gestichticheyt*, 60.

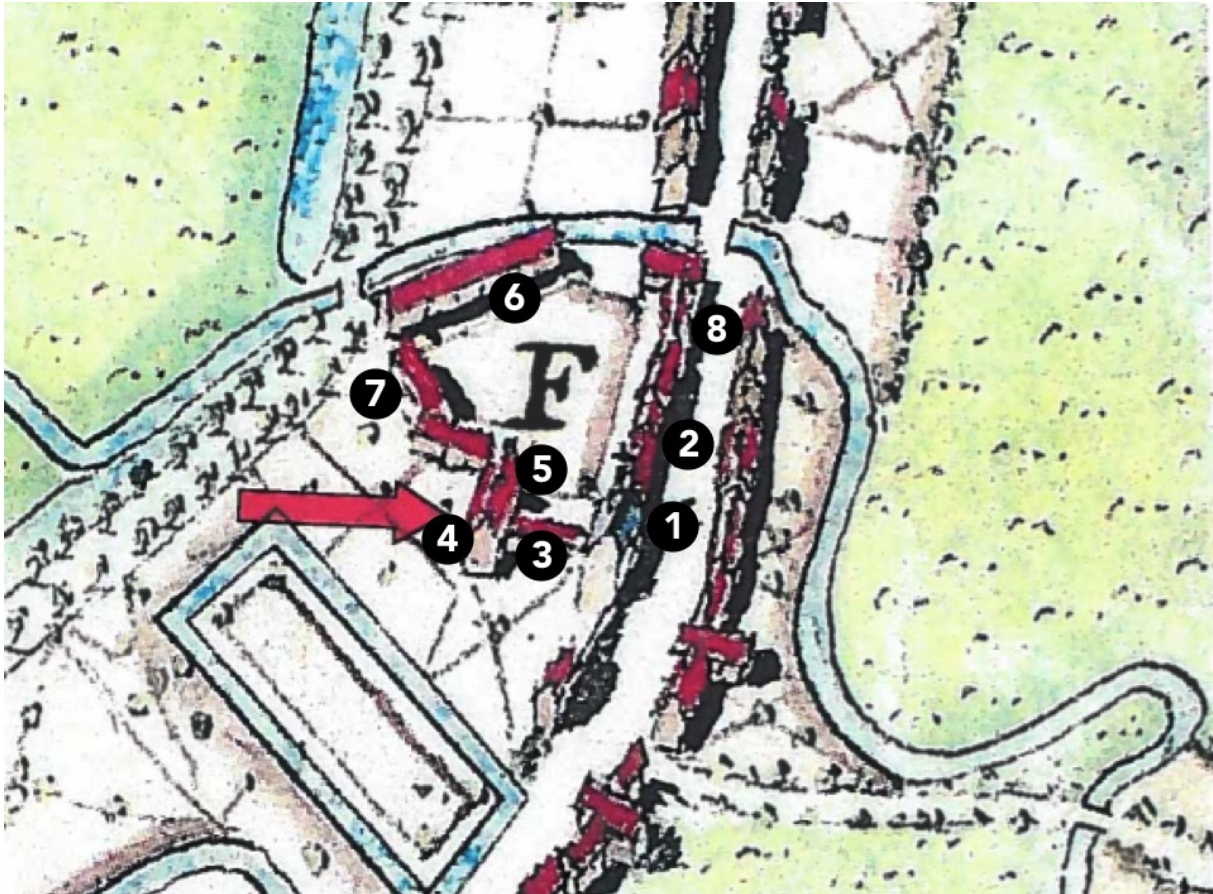
⁸ Waarschijnlijk keerde Elisabeth Steenders later terug naar het klooster in Sint-Annendaal; BREUGELMANS, *In peys ende Gestichticheyt*, 79.

⁹ VANLOMMEL, *Van gasthuis tot culturele site*, 13; Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 7.

¹⁰ Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 1 met afbeelding van de site voor de bouwcampagne.

¹¹ VAN LOMMEL D., o.c., p 16.

van aanpalende eigendommen¹². In hoeverre bestaande gebouwen werden omgevormd of afgebroken en vervangen door nieuwe gebouwen, is niet duidelijk. Vermoedelijk bleef wel de kapel bewaard. De nieuwe kloostergebouwen werden ingeplant rond twee binnenhofjes en rond 1703 werd ook gestart met de bouw van een nieuwe ziekenzaal aan de noordgrens van het domein, vandaag bekend als de schuur. De eerste grootscheepse bouwcampagne werd in 1706 afgesloten. Na iets meer dan een halve eeuw was er opnieuw plaatsgebrek in het gasthuis en werd in 1767 de Lodewijk XV- vleugel bijgebouwd (afb. 2).

Afb. 2 Detail uit kaart Joris (1775): 1&2. Oude kapel met ziekenzaal en het verlengde met apotheek; 3. Oudste kloostervleugel; 4. Nieuwste Kloostervleugel; 5. Lodewijk XV- vleugel; 6. Ziekenzaal; 7&8. vrijstaande gebouwen die later werden afgebroken. Bron: ERMEN, De wandkaarten van het Hertogdom Aarschot, kaart 14.

Met de Franse Revolutie in 1789 en de aanhechting van de Oostenrijkse Nederlanden bij Frankrijk in 1795, braken er enkele woelige decennia aan voor het gasthuis. Het klooster werd opgeheven en het was nu verboden nog een habijt te dragen. Deze rigide maatregelen zouden uiteindelijk worden teruggedraaid en in 1801 werd het gasthuis overgenomen door de Commissie der Burgerlijke Godshuizen. Daarnaast groeide in de loop van de 19de eeuw stilaan het besef dat de verouderde hospitaalgebouwen niet meer voldeden aan de eisen van de moderne geneeskunde. De oude ziekenzaal was onhygiënisch en niet meer aangepast aan de noden van de tijd. Er was dus behoefte aan een nieuw hospitaal met ruimere ziekenzalen. In 1840 werd het Burgerlijk Gasthuis gebouwd

¹² CEULEMANS, *Aarschot 800 jaar. Geschiedenis van Aarschot in Woord en Beeld. Deel 2*, 82.

naar ontwerp van architect Alexander Van Arenbergh (1799-1877).¹³ De grauwezusters bleven zo de bevolking van Aarschot verzorgen in de strijd tegen besmettelijke ziekten zoals tyfus, pokken, dysenterie en roodvonk. De oude ziekenzaal werd herbestemd tot boerderij met schuur en brouwerij.

In het begin van de 20ste eeuw vond een volgende grote bouwfase plaats. De oude kapel langsheen de Gasthuisstraat was verouderd en bleek te klein voor de behoeften van de eredienst. Dankzij een schenking van de Aarschotse rentenier Lodewijk van Haesendonck (?- 1901) kon in 1904 worden gestart met de bouw van een neogotische kapel met sacristie, kloostermuren en zeven huurwoningen. Ontwerper was Pieter Langerock (1859-1923), een medewerker van Joris Helleputte (1852-1925), die sinds 1898 de leiding had over de binnenrestauratie van de Aarschotse Onze-Lieve-Vrouwkerk. In het voorjaar van 1905 waren de werken al zo ver gevorderd dat in april de klok van de nieuwe kapel kon worden ingewijd.¹⁴

Het Gasthuis in de 20ste eeuw

Toen de Eerste Wereldoorlog uitbarstte, zou het gasthuis zware krijgslasten ter verduren krijgen. Als hospitaal was het er een komen en gaan van Duitse soldaten, maar het gasthuis bleef gelukkig gespaard van de Duitse plunder- en vernielzucht. In 1913 werd het lazaret¹⁵ gebouwd. Na de Eerste Wereldoorlog werd door de grauwezustergemeenschap werk gemaakt van de verfraaiing van de neogotische kapel: door de oorlogssperikelen was men er nog niet toe gekomen het interieur van de kapel af te werken. In 1927 werd een polychrome sjabloonschildering aangebracht op de muren en schilderde Gabor Balogh de Bëod¹⁶ de kruisweg.¹⁷ De korte vredesperiode zou helaas niet lang duren want in 1939 werd het gasthuis alweer overspoeld met Duitse troepen die in het Burgerlijk Gasthuis een operatiezaal inrichtten. Dit keer bleef het gasthuis niet gespaard van de Duitse bombardementen. In 1940 zou de eeuwenoude boerderij met schuur en brouwerij (de vroegere ziekenzaal) bijna volledig met de grond gelijk gemaakt worden en ook de gasthuisgebouwen werden zwaar beschadigd: *"Op Sinkesendag 12 mei 1940 hebben de Duitschers ons Gasthuis gebombardeerd, om half vijf 's morgens, ons heel huis kapot, bijzonder de schuur, den stal, het ziekhuis, ons klooster en ook ons Kerk, vele ruiten zijn er uit en ook van de schoone vensters uit de koor."*¹⁸

Na de oorlog zou er veel veranderen voor de grauwezustergemeenschap onder andere door de emancipatie van de vrouw. Maar dit belette de zusters niet om toekomstgericht te blijven denken. In 1960 opende de nieuwe materniteit en in 1965-1966 werd het interieur van het Burgerlijk Gasthuis volledig gerenoveerd om er voortaan zorgbehoevenden en hoogbejaarden te verplegen.

¹³ Geregistreerd op de kadastrale mutatieschets van 1849; Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, 1849/15; Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 3.

¹⁴ Geregistreerd op de kadastrale mutatieschets van 1906; Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, 1906/8; Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 5.

¹⁵ Lazaret betekent ziekenhuis voor lijders aan de lazarusziekte of melaatsheid. Later werd de betekenis uitgebreid tot veldhospitaal.

¹⁶ Van deze kunstenaar zijn voornamelijk geen biografische gegevens gekend.

¹⁷ VANLOMMEL, *Van gasthuis tot culturele site*, 26.

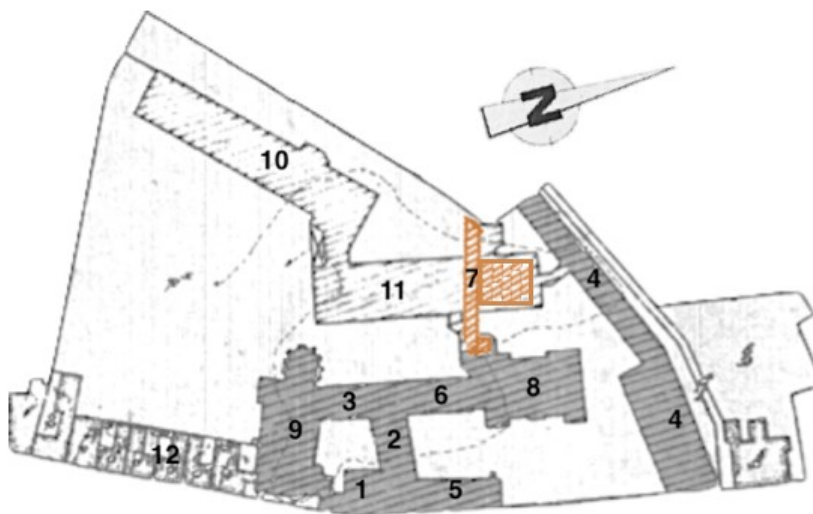
¹⁸ BREUGELMANS, *In peys ende Gestichticheyt*, 141.

Omdat ook de kloostergebouwen niet meer voldeden aan de toenmalige standaard, verlieten de grauwezusters in 1977 het klooster om zich in een nieuw klooster in Rillaar te vestigen. De gebouwen van het gasthuis deden vanaf dan dienst als Openbare Bibliotheek en Rust –en Verzorgingsdienst. Toen ook deze laatste afdeling werd gesloten, vonden de Stedelijke Dienst voor Toerisme en het Stedelijk Museum een plaats in het vroegere gasthuis.

In 1979 verkochten de zusters het uitbatingsrecht van de apotheek aan het OCMW en schonken het meubilair en de uitrusting aan de Stad Aarschot op voorwaarde dat beide één geheel zouden blijven en niet vervreemd werden. In oktober 1994 sloot de apotheek haar deuren en een nieuwe apotheek opende aan de overkant van de straat. De oude apotheek en de inboedel bleven in situ bewaard.

In 2000 werd het 19de-eeuwse Burgerlijk Gasthuis omgevormd tot theaterzaal volgens de plannen van de Aarschotse architect Peter Van den Broeck. Daarbij bleef de buitenschil (gevels en bedaking) van het gebouw bewaard en werd de binnenindeling volledig aangepast aan de nieuwe functie.

Bouwgeschiedenis

Gasthuis: grondplan met oude kapel (1), oudste kloostervleugel (2), kloostervleugel met ziekenzaal uit 1706 (3), ziekenzaal (4), kloostervleugel met apotheek uit 1706 (5), Lodewijk XV-kloostervleugel (6), lazaret (7), burgerlijk gasthuis (8), neogotische kapel uit 1905 (9), materniteit (10), stedelijke openbare bibliotheek (11) en opbrengswoningen (12) - Bron: Afbakeningsplan beschermingsdossier.

De gasthuissite, met zijn 13de-eeuwse kern, werd door oorlogsprikelen in 1578 verwoest en pas zeventig jaar later in 1655 terug opgebouwd. Deze bouwfase omvatte de oude kapel met ziekenzaal en woonst van de gasthuismeesteres (nr. 1) en de oudste kloostervleugel met keuken, refter, werkhuis en de kloostercellen (nr. 2). De oudste kloostervleugel bewaart nog heel wat oorspronkelijke en waardevolle interieuronderdelen: originele tegelvloeren, Delftse muurtegels en een eiken balustrertrap. De zeven glasramen in medaillonvorm van de kloostergang - daterend uit de tweede helft van de 17de eeuw - waren schenkingen van bevriende geestelijken en kloosters van Diest, Tongerlo en Averbode.

Bij een bouwcampagne ca. 1703- 1706 werd het gasthuis verder uitgebreid en opgebouwd rondom twee binnenhofjes: de nieuwe kloostervleugel met ziekenzaal voor de zusters (nr. 3), de vleugel in het verlengde van de oude kapel met apotheek (nr. 5) en de ziekenzaal voor buitenstaanders (nr. 4) werden aan de site toegevoegd. Een barokke cartouche gedateerd 1703 in de gevel van de ziekenzaal verwijst nog naar die bouwcampagne. Op het oostelijke deel van de ziekenzaal is een tweede dateringssteen¹⁹ 1794 terug te vinden met het opschrift: *Lucia Eenens, moeder van OLV Gasthuis*. Deze datum verwijst naar de verbouwing van de ziekenzaal onder leiding van Zuster Lucia Eenens (1759-1804). In 1767 werd de Lodewijk XV-vleugel gebouwd met pastoorskamer, gastenkamer, keuken en pomphuis (nr. 6). Gelijktijdig werd ook de apotheek ingericht, zoals de datum in de cartouche op de wandkast aangeeft. Zo was op het einde van de 18de eeuw de kern van het gasthuis gevormd, zoals zichtbaar op de kaart Joris uit 1775 (afb.2).²⁰ Een gedetailleerd beeld van het gasthuis komt voor een eerste maal voor op de primitieve kadasterschets van 1822 (afb. 3). Deze toestand komt in grote mate overeen met de optekening op de kaart van Joris wat erop wijst dat tussen 1775 en 1822 geen grote veranderingen plaatsvonden. De percelen rondom de gebouwen worden gevormd door de tuin van het gasthuis (perceel 71), het bos (perceel 72) en het hof (perceel 74)²¹.

Afb. 3. Primitief kadasterschets (1822). Bron: www.cartesius.be.

Een nieuw groot bouwproject komt er in 1840. Er was nood aan een modern hospitaal met ruimere en meer patiëntgerichte zalen zodat onder leiding van de Leuvense architect Alexander Van

¹⁹ Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 13.

²⁰ De kaart Joris lijkt een juister beeld te geven van de Gasthuissite ca. 1775 dan de Ferrariskaart. Op deze laatste werd de oudste kloostervleugel niet opgetekend en lijkt de kapel verkeerd ingeplant, alsook de gebouwen ten noorden van de kapel; Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 2.

²¹ Het hof duidt hier op een nuts- of moestuin. Waarschijnlijk hoorde dit perceel bij de apotheek en werden hier kruiden geplant voor medicinale toepassingen: DE MAEGD en VAN DEN BROECK, *Historische Tuinen en Parken*, 16.

Arenbergh het Burgerlijk Gasthuis (nr. 8) werd gebouwd.²² Het primitief kadaster (afb. 3 en bijlage 3, fig. 3) toont een U-vormig volume met kleine aanbouwen aan de zijvleugels. Het hekwerk dat het Burgerlijk Gasthuis ooit sierlijk van de straat afsloot is niet meer aanwezig.²³ De oude ziekenzaal zou vanaf dan dienst doen als schuur met brouwerij, washuis, bakkerij en boerderij. In hetzelfde project werden ook de vrijstaande gebouwen langs de Gasthuisstraat (nr.8 op afb. 2) afgebroken. Tijdens de tweede helft van de 19de eeuw onderging de site nog een aantal verbouwingen: de brouwerij in de oude schuur werd afgebroken²⁴ - het kadaster registreerde deze wijziging in 1885 - en twee jaar later verdwenen de kleine aanbouwen aan de zijvleugels van het gasthuis.²⁵

Rond de eeuwwisseling zou het gasthuis toe zijn aan twee nieuwe bouwprojecten. Geregistreerd in 1905 werden langs de Gasthuisstraat zeven opbrengstwoningen (nr. 12) gebouwd²⁶. Om de privacy van de kloosterlingen te garanderen werden de achtergevels van die woningen - die uitkeken op de kloostertuin - blind gemaakt²⁷. In datzelfde jaar werd het tweede project volbracht: de bouw van de neogotische kapel (nr. 9) met afsluitmuur door Pieter Langerock (1859-1923).²⁸ Aan de kapel werkten verschillende bekende ontwerpers mee: de beeldhouwer Jan Gerrits (1844-1922), de Geneste glazenier Gustave Ladon (1863-1942), orgelbouwer Hubert Van de Loo²⁹ uit Rotselaar en Gabor Balogh de Bëod die in 1927 de kruisweg op de binnenmuren van de kapel schilderde. Gelijktijdig met de bouw van de kapel werd een nieuwe pandgang gebouwd tussen de kapel en de oude kloostervleugel, waardoor de oude met de nieuwe kapel verbonden werd. Eenzelfde verbinding werd aangelegd in de oude kapel waar een nieuwe binnenmuur een gang creëerde van de neogotische kapel tot aan de apotheek. In de oude kapel werd een tussenvloer gelegd waardoor over twee verdiepingen ruimte kwam voor een naaizaal, bergplaats en magazijn voor de apotheek. Een mutatieschets van 1907 lijkt trouwens te suggereren dat de straatgevel van de vleugel in het verlengde van de oude kapel, waarin de apotheek gehuisvest is, volledig herbouwd werd op de nieuwe rooilijn.³⁰ Omstreeks 1906 werd de Lodewijk XV-vleugel verbonden met het Burgerlijke Gasthuis. Dat laatste werd langs de voorgevel opgesmukt met twee vooruitspringende hoektraveeën en een middenrisaliet.

Vlak voordat de Eerste Wereldoorlog uitbrak, werd in 1913 het lazaret (nr. 7) gebouwd naar ontwerp van Leo van Crieckinge (?-1914).³¹ Dit volume zou tijdens de oorlog dienst doen als veldhospitaal en werd daarna als kraamafdeling ingericht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef het gasthuis niet

²² Geregistreerd in 1849 op de kadastrale mutatieschetsen; Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, mutatieschets 1849/15; Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 3.

²³ Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 4.

²⁴ In de tweede helft van 19de eeuw werd het gebruik van een eigen bierbrouwerij belastbaar waardoor veel domeinen stopten het met produceren van een hun eigen bier; Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, mutatieschets 1885/4.

²⁵ Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, mutatieschets 1887/12

²⁶ Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, mutatieschets 1905/8.

²⁷ Enkele van deze achtergevels werden recentelijk opengewerkt.

²⁸ Idem, mutatieschets 1906/8.; Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 5.

²⁹ Een beknopte biografie is te vinden op <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/persoon/8137>

³⁰ Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 6 en 7; Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, mutatieschets 1907/33.

³¹ Geregistreerd in 1916: Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, mutatieschets 1916/20; Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 8.

gespaard van de Duitse bombardementen en werden grote delen van het gasthuis, waaronder de kloostervleugel, de schuur en het Burgerlijk Gasthuis, bijna volledig verwoest en heropgebouwd. Toch bleven nog diverse waardevolle interieurelementen bewaard: de Renaissance toegangsdeur tot de kapel, de Lodewijk XV-schouwmantel en dito stucplafond en de 18de-eeuwse figuratieve tegels in Delfts blauw in de kamer van Moeder Overste op de benedenverdieping van de oudste kloostervleugel, de (koude?) keuken met decoratieve tegels in Delfts blauw - afkomstig van de firma Sphinx uit Maastricht, te dateren tussen 1902 en 1929 en teruggaand op 19de-eeuwse modellen van Villeroy en Boch ³² -, de refter met 19de-eeuwse gevlamde tegels, bekapte moerbalken en troggewelfjes en het renaissancestucwerk in de kamer op de verdieping naast de oude kapel. Volgens een mutatieschets van 1942 zou verder de noordgevel van de schuur recht getrokken worden - allicht werd die gevel volledig herbouwd - en werden de twee haakse vleugels aan de achterzijde van het Burgerlijk Gasthuis verwijderd.³³

In de tweede helft van de 20ste eeuw zou er heel wat veranderen op de site: In 1960 werd de materniteit (nr. 10) gebouwd³⁴ naar ontwerp van Karel van Riel (1906-1995), vanaf 1965 zou het Burgerlijk Gasthuis dienst doen als rustoord en in 1975 werd het lazaret afgebroken om er een nieuwe Verzorgingsdienst voor ouderen te bouwen (nr. 11).

Na de overdracht van het Gasthuis aan de stad Aarschot in 1977 begon een groots herbestemmingstraject dat aangevat werd met verbouwingen aan de gasthuisschuur. De hooizolder werd omgebouwd tot theaterzaal en cafetaria; de andere bovenruimten deden dienst als tentoonstellingsruimte, kantoor en opslagplaats. Het gelijkvloers werd opgesplitst in twee delen: de tassing en de stal werden een zaal en gang en in het varkenshok werden toiletten ingericht. In de voorzijde van de schuur werden door de jaren heen heel wat diensten ondergebracht, waaronder de Stedelijke Tekenenacademie. In 2000 werd besloten om het vroegere ziekenhuis aan te passen en in te richten als de Stedelijke Openbare Bibliotheek³⁵ en werd de materniteit omgevormd tot Stedelijk Museum en Dienst voor Toerisme³⁶. Inmiddels was ook de kapel herbestemd en gerevaloriseerd: het interieur werd gerestaureerd en de neogotische beschildering in de oorspronkelijke staat hersteld. Ook de glasramen kregen een grondige restauratiebeurt. De vernieuwde kapel werd in 1999 ingehuldigd en doet dienst als ruimte voor podiumkunsten, tentoonstellingen, activiteiten en receptieruimte.³⁷ Tegelijk werd het Burgerlijk Gasthuis omgebouwd tot theaterzaal met professioneel podium en 401 zitplaatsen.

Binnen diezelfde culturele herbestemming van het Gasthuis werden de kloostergebouwen gerenoveerd en aangepast, respectievelijk door restauratie van de daken van de oude kapel en de kloostervleugels en door verbouwing van het gelijkvloers van de Lodewijk XV- vleugel tot cafetaria en tentoonstellingsruimtes en administratie- en vergaderlokalen in de bovenbouw.

³² PLUIS J., *Nederlandse tegels 1900-2000*, Leiden, 2008, p. ; bevestigd door dhr. Mario Baeck, waarvoor dank.

³³ Brussel, Archief van het kadaster, Aarschot, mutatieschets 1942/7.

³⁴ Idem, mutatieschets 1960/27; Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 9.

³⁵ VANLOMMEL, *Van gasthuis tot culturele site*, 35.

³⁶ Idem, 34.

³⁷ Idem, 22-26.

	Oude kapel	Oude Klooster - vleugel	Nieuwe Klooster- vleugel	Vleugel in verlengde van oude kapel	Zieken zaal/ Oude Schuur	Louis XV vleugel	Burgerlijk Gasthuis	Neogotische Kapel	Lazaret	Materniteit
1280	X									
1650-55	Verwoest in 1578 X	X								
1700-06			X	X Met apotheek	X					
1767				Apotheek inrichting		X				
1840					Schuur		X			
1905	2 verdiepingen		nieuwe kloostergang					X 7 woningen		
1913									X	
1940										
1947									Kraamafdeling	
1960										X
1965							Ruistoord			
1975									Afgebroken en bouw V-dienst	
1977										
Heropbouw door WOII										
1979		Stedelijke Openbare Bibliotheek								
1985										RVT1
1994									Sp & RVT	
1997										
1998										Gesloten
1999									Gesloten	
2000	Lokalen, tentoonstellingsruimte	Cafeteria, lokalen	Cafeteria, tentoonstellingsruimtes, vergaderlokalen	Lokalen, apotheek	Theater zolder, polyvalente ruimtes	Cafeteria	Theaterzaal	Vernieuwde kapel	Stedelijke Openbare Bibliotheek	Stedelijk Museum & Dienst toerisme

3. **BESCHRIJVING van de ERFGOEDELEMENTEN**³⁸

3.1. Context/omgeving

Ten noorden van het centrum ligt het Sint-Elisabethgasthuis, ingeplant tussen de Gasthuisstraat, de Elisabethlaan, de Bogaardenlaan en het Schaluin. Het gasthuis gaat terug tot het laatste kwart van de dertiende eeuw en werd in 1655 heropgericht door de grauwezusters van Sint-Annendaal te Diest. De site wordt gevormd door de oude kloostervleugels en ziekenzaal (1655-1706), de Lodewijk-XV vleugel (1767), het Burgerlijk Gasthuis (1840), de neogotische kapel (1905) en de opbrengstwoningen aan de Gasthuisstraat (1905). In de tweede helft van de 20ste eeuw werden de nutsgronden tussen het gasthuis en de Elisabethlaan bebouwd. Twee utilitaire gebouwen zonder erfgoedwaarde - twee- en drielaags en opgetrokken in baksteen onder platte daken - huisvestten een materniteit en een verzorgingstehuis. Nadat ze op het einde van de 20ste eeuw in onbruik raakten, werden beide gebouwen herbestemd tot Stedelijke Openbare Bibliotheek en het Stedelijke Museum.

3.2. De straatvleugel met de oude kapel en de apotheek

*Exterieur*³⁹

Langsheen de Gasthuisstraat ligt de langgerekte **verankerde straatvleugel** (grondplan: rood), gevormd door de kapel van 1655 en de daarbij aansluitende kloostervleugel uit 1706 met apotheek. De twee volumes bestaan uit **twee bouwlagen** en respectievelijk uit **acht en zes traveeën**, gevat onder **leien zadeldaken** met een **dakgoot** op **ijzerzandstenen daklijst**. Tussen de vijfde en zesde linkertravee is er een verschil in **nokhoogte** zichtbaar, met op de scheidingslijn een **dakruiter met windhaan**. Het dakvlak bevat **drie schouwen** en is geopend met een **dakkapel onder schilddak**. Beide volumes zijn opgetrokken in **baksteen** met verwerking van **ijzerzandstenen plint en hoekkettingen**.

De kapelvleugel wordt getypeerd door **glas-in-lood-rondboogvensters** met **ijzerzandstenen negblokomlijsting** en **zware afzaat**. Ernaast de kloostervleugel met apotheek, toegankelijk via een **rondboogdeur** met **ijzerzandstenen negblokomlijsting** onder **bolkozijn**, voorzien van **diefijzers**, met **kalkzandstenen lekdrempel** en **latei** en op de verdieping verlicht door **kloostervensters** met **dito lekdrempel** en **latei**. **Steigergaten** onder de daklijst.

De noordelijke **verankerde zijpuntgevel** met **ijzerzandstenen schouderstukken, hoekkettingen en muurvlchtingen**, is opengewerkt met **twee oculi** in **ijzerzandstenen omlijsting** en een **rechthoekig raampje** in een grotendeels gedichte rondboogopening.

De zuidelijke **verankerde zijpuntgevel** met **topstuk** en **ijzerzandstenen schouderstukken** is opengewerkt met een **verdiept rechthoekig venster**.

³⁸ De nummers en kleuraanduidingen in de tekst komen overeen met de plannen in bijlage 5. De erfgoedelementen en erfgoedkenmerken zijn vet weergegeven.

³⁹ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 1-12.

Aan de eerste koer ligt de **westgerichte achtergevel** (grondplan: oranje) van de oude kapel die bij bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog voor een groot deel verwoest werd. De **wit geschilderde bakstenen gevel** met **zwart geschilderde plint** heeft **korfboogvormige ramen** met **roedeverdeling** in de eerste bouwlaag en **steekboogvormige vensters** in een **ijzerzandstenen negblokomlijsting met hanenkam** en **roedeverdeling** in de tweede bouwlaag. Een **kroonlijst op modillons** vormt de overgang tussen gevel en leien zadeldak. In de gevel zijn twee **natuurstenen gedenkplaten** verwerkt. De grootste vermeldt de naam van Maria Fabri en vermoedelijk ook die van de twee andere grauwezusters die met haar naar Aarschot kwamen - Thecla Philips en Elisabeth Steenders - maar waarvan de namen niet meer leesbaar zijn. De kleinere steen vermeldt de naam Michael J Depuis met de tekst: *Memorie van mijn heere Michael Depuis, heere van sialli en advocant van de souvereine raede van Brabant OMRll (sic.), den 20 januari 1778*. Van hem zijn verder geen gegevens bekend zijn, noch zijn band met het gasthuis. Aanpalend aan de zuidelijke zijde verbindt een **eenlaags volume** de oude kapel met de nieuwe. De **witgeschilderde gevel met gezwarte plint** is opengewerkt met een **rondboogvenster** en twee **houten deuren met hardstenen latei**. De rechterdeur bevat een sierlijke **hardstenen negblok vormige aanzet onder de omlopende hardstenen afzaat**. De gevel wordt beëindigd door een **tandfries**. In de hoek staat een **smeedijzeren pomp** op een **hardstenen waterbak** op gecementeerde sokkel.

Afb. 4. Dateringssteen aan de apotheekvleugel

Aan de tweede koer ligt de **verankerde achtergevel** van de apotheekvleugel (grondplan: lichtblauw) die rond 1706 gebouwd werd, gedateerd via een **datumsteen** (afb.4). De **witgeschilderde bakstenen gevel met gezwarte plint** - deels van baksteen deels van natuursteen - is opengewerkt met **beluikte kruisvensters**, een **drielicht**, een **rondboogdeur met uitstekende sluitsteen en imposten** en **steigergaten**. Het dakvlak is geopend door **dakkapellen onder schilddak** en loopt uit op een **bakgoot op modillons**.

Aan de linkerkant, loodrecht op de gevel, staat een **klein volume onder schilddak**, wit geschilderd en opengewerkt met een **rondboogdeur met uitstekende sluitsteen en imposten**. Een **bakgoot op modillons** kondigt het dak aan. In de **aanpalende bakstenen muur** die aansluit op het Burgerlijk Gasthuis, bevindt zich een **Barok rondboogdeurtje in een geprofileerde natuurstenen omlijsting met uitstekende sluitsteen en imposten**; de enige toegang tot het klooster voor de buitenwereld.

In het midden van koer 2 staat een **esdoorn** (stamomtrek 153 cm).

Interieur⁴⁰

Benedenverdieping van de oude kapel

De straatvleugel is toegankelijk via een houten toegangsdeur aan de kant van de Gasthuisstraat en geeft uit op de hal (1a). Dit vertrek is voorzien van een **zwarte tegelvloer** en bepleisterde wanden met **geelkleurige gemarmerde lambrisering en houten lijst**. De hal wordt verder geopend door drie deuropeningen: een **houten deur met in bloemmotief gegraveerde ruiten en imitatiehouten schildering** als toegang tot de apotheek; **houten buitendeur naar de binnenkoer met origineel hang – en sluitwerk** en de **17de eeuwse eikenhouten dubbele toegangsdeur** tot de oude kapel met veelkleurige **glas-in-lood ramen en met zware balustrades en makelaar**. Een open muuropening met **smeedijzeren hekje** op houten constructie wijst op een verdwenen sas- en tochtportaal en leidt naar de **smalle verbindingsgang** (1c) tussen de oude kapel en de nieuwe waarvan de vloer bestaat uit **blauwe hardstenen tegels**. De tussenmuur werd vermoedelijk geplaatst tijdens de bouwcampagne van de neogotische kapel in 1905 om een verbinding te creëren tussen de nieuwe kapel en de apotheekvleugel.

Afb. 5. Later ingebrachte steen met opschrift

Het grootste vertrek binnen de straatvleugel wordt gevormd door de **oude kapel** (1b) zelf en kan visueel onderverdeeld worden in drie delen. Het linkerdeel is het grootste en doet vandaag dienst als tentoonstellingsruimte. Het bevat **lichte en donkergrijze natuurstenen tegels** in een dambordpatroon en wordt onderbroken door een rij **witte natuurstenen tegels**. Voor de ingang ligt een later ingebrachte **steen** met het opschrift: "S. Monica Verlinden Moeder Smarttiamallants Medemoeder 1837" (afb.5). Het vertrek wordt aan de koerzijde

geopend door **korfboogvensters** en is verbonden met de kloostergang van de oudste kloostervleugel door een **17de-eeuwse paneeldeur in renaissancestijl met geometrisch patroon en chutes**. Tegen de zuidwand staat een **schouw** met eenvoudige vlakke schouwboezem.

Het vloer van middelste deel van het vertrek werd licht verhoogd en is bedekt met linoleum. Twee deuropeningen geven toegang tot de oostelijke smalle verbindingsgang.

In het meest rechtse deel bestaat de vloer uit kleine geelbruine tegels met zwarte tegelrand uit 1950. Het vertrek wordt er verlicht door een **drielicht** en tegen de tussenwand staat een **schouw van rode marmor met witte ader** die allicht uit het begin van de 20ste –eeuw dateert, toen de oude kapel herbestemd werd na ingebruikname van de nieuwe kapel.

Apotheek

Aansluitend bij de hal ligt de apotheek (2) waarvan de **binneninrichting** dateert uit 1767⁴¹. De vloer van de apotheek is bedekt met **zeskantige zwart-witte tegels in natuursteen**. Het plafond met twee

⁴⁰ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 13-37.

⁴¹ Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 11.

omstucte moerbalken en watergroen geschilderde bepleistering, is versierd met **geprofileerd, spiegelboogvormig stucwerk**. De wanden van het vertrek zijn **bepleisterd** en **watergroen** beschilderd boven een **lambrisering** van met een imitatie van groene graniet. Op diverse plaatsen bladert de verf af. Tegen de binnenwanden staan **bruine open en gesloten** apothekerskasten die oorspronkelijk

Afb. 6. Rococo- element

blauw geschilderd waren, zoals kleurhistorisch onderzoek⁴² aantoonde. De kasten zijn van elkaar gescheiden door **pilasters geschilderd in wit imitatiemarmor** en door **pseudopilasters met lades** waarop in **zwarte letters Latijnse benamingen van medicinale ingrediënten** staan. De noordzijde van de apotheek bestaat hoofdzakelijk uit **kasten die deels beglaasd zijn en deels gesloten als pseudo-sokkel**. De kasten worden bekroond door **een hoofdgelast met lijstwerk en fries**, eveneens in **witte imitatiemarmor** geschilderd. In het midden van de lijst bevindt zich een **beige band met groen bloemensjabloon**. Centraal op de oostelijke wand werd op de lijst een **rococo cartouche met Mariamonogram** aangebracht en het jaartal **"ANNO 1767"**⁴³. Naast de toegangsdeur hangt een **rococo element met rocaillmotief in pleisterwerk** (afb.6). De **toegangsdeur** - van de hal naar de apotheek - is half beglaasd en voorzien van **geëtst glas met bloemmotieven**. De tweede deur in het noorden van het vertrek - leidend naar het vroegere bureel van de apotheker - is opengewerkt met **zes ruiten**. Beide deuren zijn geschilderd in **houtimitatie**. De **klinklichten** van beide deuren zijn verschillend uitgewerkt: die van de deur naar de hal is sober **neoclassicistisch** van stijl, die van de deur naar de aanpalende noordelijke kamer heeft een **art deco motief**. Twee **houten kruisvensters met marmeren vensterbank** geven uit op de binnentuin.

Het vertrek beschikt over een aantal cultuurobjecten zoals **oude zalfpotten, borden en vijzels**, opgenomen in het beschermingsbesluit (zie bijlage 1). In het midden van het vertrek staat een **preparatietafel** in hout met veelkleurig (rood, wit) marmeren blad. De tafel was oorspronkelijk **blauw** geschilderd. Aan de voorzijde zit een **schoudevormige spiegel en cassette**. Aan de achterzijde bevinden zich **lades en kasten**. Links en rechts aan het werkblad staat een **opzetstuk met schildering van imitatiemarmor** met **beglaasde voorzet en zijpanelen met voluutbekroning**. Links van de tafel staat een kleine lavabo. Voor de preparatietafel staat een kleiner **tafeltje met marmeren blad**. Boven de toegangsdeur staan **twee heiligen beelden**: de heilige Franciscus en de heilige Jozef. Tegen de wand staat tenslotte een **zwart laddertje** om de hoogste leggers van de apothekerskasten te bereiken.

Bureel van de apotheker

Het kamertje naast de apotheek (3a) - het bureel van de (zuster-)apotheker - is bedekt met dezelfde **zeskantige zwart-witte natuurstenen vloertegels als in de apotheek**. De wanden zijn behangen met glasvezel en het plafond is vlak bepleisterd. De drie houten deuren in het vertrek zijn opengewerkt met **zesruiters** en beschilderd met **houtimitatie**. Beide deuren hebben **een klinklichter met art deco motief**. De drie **houten kruisvensters met marmeren vensterbank** geven uit op de tuin. Tegen de

⁴² Uitgevoerd door Studiebureau Monumentenzorg in juni 2004.

⁴³ Gezien de mutatieschetsen en een postkaart uit de vroege jaren 1900 aantonen dat de oostgevel van de apotheek en de ruimte ernaast gedemonteerd werden en in het verlengde van de oude kapel heropgebouwd, kan verondersteld worden dat ook het meubilair van de apotheek gedemonteerd werd en opnieuw geïncorporeerd.

oostwand staan twee **ingebouwde art deco kasten** met half beglaasde deuren en roedeverdeling. Tegen de zuidwand staat een **neoclassicistische schouw** uit zwarte natuursteen met rood-geaderde opleg. Een deur geeft toegang tot het **belendend laboratorium (3b)** met **ovaalrond oculus** en **afzaat** in de kopse buitengevel. In het laboratorium, nu ingericht als keuken, leidt een **trap** uit het begin van de 20ste eeuw naar de verdieping.

Eerste verdieping van de vleugel in het verlengde van de oude kapel

De trap in het laboratorium leidt naar een **gang** langsheen de straatgevel en geeft uit op een aantal eenvoudig afgewerkte kamers. De meest noordelijke kamer is afgesloten (18). Het vertrek boven het bureel van de apotheker (17) heeft een **paneeldeur**, een **planken vloer**, **gestucte wanden** met watergroen behangpapier met profiel, twee **houten kruisramen met stenen vensterbank**, een **neoclassicistische schouwmantel in travertijn** en een **bepoeterd plafond**. De kamer boven de apotheek (16) heeft een **paneeldeur**, een **planken vloer** met linoleum bekleding, een **neoclassicistische schouwmantel uit marmer**, **gestucte**, behangen wanden, **twee moerbalken met bepleisterde console** en een **vlak bepleisterd plafond**. Twee houten **T-vensters** met **natuurstenen vensterbank** kijken uit op de koer.. Via de **beglaasde verbindingsdeur** op de gang is de laatste kamer van het verdiep bereikbaar (15). De kamer is afgesloten door middel van een **paneeldeur** en heeft een **planken vloer**, **vlak gepleisterde** en behangen **wanden**; een **venster met natuurstenen vensterbank** en een **bepoeterd plafond met halve moerbalk**.

Eerste verdieping van de oude kapel

De bovenverdieping van de oude kapel (13) werd omstreeks 1905 geconstrueerd. De vloer, bedekt met linoleum, kent een niveauverschil tussen de oude kapel en de vleugel van de apotheek. De wanden zijn behangen met witte glasvezel en het wit gepleisterde plafond bestaat uit **vijf bepleisterde moerbalken met console** en **kinderbalken** waartussen - mogelijks nog oorspronkelijke - **troggewelfjes** zijn aangebracht. Het vertrek is aan de oostkant opengewerkt met **acht glas-in-lood rondboogvensters**, en aan de westkant met **getoogde vensters** met **spanjolet** en **houten vensterbank**. De **rondboogdeur** van de bovenverdieping wordt geflankeerd door twee **ingebouwde muurkasten** waarvan het bovenste deel van de kastjes is opengewerkt met lobbige glas. Voor de oostelijke wand is er over de hele breedte een gipsen plaat gezet.

De kamer naast de kapel (14) was gezien de afwerkingsgraad en locatie vermoedelijk de kamer van Moeder Overste. De kamer heeft een **plankenvloer** met linoleumbekleding en de **gestucte wanden** zijn behangen met een zwart geschilderde glasvezel. Het zwart **bepoeterd plafond** is in twee verdeeld door één **moerbalk met console** die twee **plafondvelden met geometrisch lijstwerk in renaissancestijl** van elkaar scheidt. Het vertrek wordt verlicht door **één houten kruisvenster met binnenluiken en een houten vensterbank**. Tegen de zuidelijk wand staat een sobere, vroeg-20ste-eeuwse schouw met vlakke schouwboezem en **marmeren schouwmantel** die accoladevormig is uitgewerkt.

Zolderverdieping

Op de vloer van de zolder (verdiepingsplan: rood) liggen **houten vloerplanken**. Het **genummerd dakspant** wordt gevormd door twee kapstructuren waarbij het niveauverschil in de vloer de grens tussen de twee gebouwdelen aanduidt. Het oudste gedeelte langs de zuidkant bestaat uit **vijf spantbenen/traveeën** en het jongste gedeelte aan de noordkant uit **acht spantbenen/traveeën**.

Tussen het vijfde en het zesde spantbeen zit de **klokkenstoel**. De klok die vandaag naast het altaar staat in de neogotische kapel - in 1695 gegoten door Jan II Van den Gheyn - hing vermoedelijk hier. De zolder bevat **3 schouwen** en de recente liftkoker loopt ook door tot de zolderverdieping. In de zuidwand bevindt zich een **segmentboogvormige nis met een rechthoekige vensteropening**. In de noordwand zit een **deels beglaasd houten laadluik**.

3.3. Oudste kloostervleugel uit 1655

Exterieur⁴⁴

De oudste kloostervleugel, opgericht ca. 1655, is een **bakstenen volume van zeven traveeën en twee bouwlagen** onder een **leien zadeldak** met een **bakgoot op modillons, dakkapellen onder schilddak** en een **schouw**.

De verankerde zuidelijke gevel (grondplan: geel), palende aan koer 1, is uitgebreid met een **pandgang**, opgetrokken in **baksteen** onder een **leien lessenaarsdak**. De **witgeschilderde gevel met zwartgeschilderde plint** is opengewerkt met **zeven korfboogvensters waarin glas-in-lood met gerecupereerde medaillons**. In het midden van de gevel hangt een **kruisbeeld**, ernaast de naamborden met geboorte- en sterfdata van overleden zusters. In de tweede bouwlaag bevinden zich **steekboogvormige vensters met ijzerzandstenen omlijsting**.

De verankerde noordelijke gevel (grondplan: paars), palende aan koer 2, is **wit geschilderd** met een **zwart geschilderde plint** en verankerd door **muurankers met kram en krul**. In de linkertravee een **Barokke rondboogdeur met behouden sluitwerk en een omlijsting met uitstekende sluitsteen, imposten** onder een ovaalrond **oculus**. De gevel is opengewerkt met **beluikte kruisvensters** op de begane grond en **rechthoekige vensters met houten latei** op de verdieping. De uiterst rechtse travee wordt geopend door een **steekboogvormig venster in een omlijsting van gesinterde baksteen met oren, neuten en een waterlijstje**, en vormt de overgang met de Lodewijk XV- vleugel.

Interieur⁴⁵

Inkom- en traphal

De inkom- en traphal (8) geeft toegang tot de kloostervleugel, het bureel van Moeder Overste en de eerste verdieping. Op de vloer liggen **vierkante zwarte cementtegels** en onderaan de bepleisterde wanden staat een **donkergrijze plint**. Via een **eiken opgeklampte deur met ovaal bovenlicht** is de tweede binnentuin bereikbaar. De deur is opgehangen aan twee **oorspronkelijke grote L-vormige duimschamieren** die aan het uiteinde zijn uitgewerkt met een hartmotief.^[SEP] Een **dubbele eiken deur**, aan beide zijden versierd met acht geprofileerde rechthoekige panelen geeft toegang tot de kloostergang.^[SEP] Op de rechter vleugel staat het woord *Slot* geschreven. Achter deze deur begon hoogstwaarschijnlijk het privé gedeelte van het klooster. **De eiken trap** naar de bovenliggende verdieping heeft een **rechte geprofileerde trappaal**, de handgreep rust op een **balustrade**. Zowel boven als onderaan maakt de trap ongeveer een kwart draai. Onder de trap bevindt zich nog een

⁴⁴ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 38-39.

⁴⁵ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 40-66.

kleine bergruimte, afgesloten door houten panelen. In deze bergruimte lopen de vloertegels gedeeltelijk door.

Bureel van Moeder Overste

Afb. 7. 18de-eeuwse wandtegels.

Afb. 8. 19de-eeuwse tegels in haardopening.

Het bureel van Moeder Overste (7) is bereikbaar via de hal, een kleine tussenruimte tussen de pandgang en de Barokke rondboogdeur op de koer. Op de vloer liggen **grijze tegels**, op de hoeken verbonden door kleine **zwarte vierkante tegels**. De wand (behalve de westwand) heeft een lambrisering van **Delftsblauwe tegels** onder een houten geprofileerde lijst. Op de tegels staan unieke afbeeldingen van personen of landschappen en de hoeken zijn versierd met spinnetjes (afb.9), allicht 18de-eeuws.⁴⁶ **De tegels in de haardopening** beelden ook landschappen af, maar hebben een andere stijl dan de tegels op de wanden (afb.10) en zijn vermoedelijk 19de-eeuws.⁴⁷ Het plafond is bepleisterd en bevat **twee bepleisterde moerbalken met consoles**. **Eikenhouten paneeldeur** en twee **houten kruisvensters met natuurstenen vensterbank**. Tegen de westwand van het vertrek staat een **schouw met natuurstenen mantel en een versierde schouwboezem in rococostijl**: een geprofileerde spiegel, afgewerkt met een palmet met op de hoeken pilasters met bloemmotief. Een **kooflijst** vormt de overgang tussen de schouwboezem en het plafond. Links van de schouw bevindt zich een later toegevoegde wandkast. Kleurhistorisch onderzoek heeft uitgewezen dat onder de huidige schilderlaag sjabloonschilderingen schuilgaan.

Een dubbele deur met opschrift 'SLOT' leidt van de inkom- en traphal naar de pandgang.

Pandgang

De pandgang (4) verbindt de kamers van de oudste kloostervleugel met de nieuwe kloostervleugel (west) en de oude kapel (oost). Op de vloer liggen **vierkante tegels van zwart met wit-gedeerde natuursteen**. De wanden zijn vlak gestuct boven een **lage natuurstenen plint**. De **korfboogvormige vensteropeningen** hebben **glas-in-lood-vensters met** centraal een **medaillon en/of tekst**. Van links naar rechts:

⁴⁶ Deze motieven kwamen voor in de 18de eeuw (ca.1720-1790); PLUIS, J., *De Nederlandse Tegel: Decors en Benamingen*, 1997, 366, 378.

⁴⁷ Dit soort tekening lijkt op tekening op de wanden van het vertrek, maar dateert van de 19de eeuw (ca.1880); PLUIS, J., *De Nederlandse Tegel: Decors en Benamingen*, 1997, 366.

- Wapenschild met leuze: Memora Leonum Vite. Opschrift: Reverendus Dominus Theodorus VandenBossche Ecclesia Collegiate B. Mariae Arschothanae Canonicus Nec non vice Pastor D.D. 1659 (afb. 8).
- Wapenschild van het klooster Sint-Annendaal te Diest. Opschrift: Dit glas heeft gegeven het clooster van St: Annedaal binnen Diest Anno 1700.
- Wapenschild van abt Piera Van Tongerlo met leuze: Discrete. Opschrift: Amplissimus ac Rmus Dominus D: Gregorius Piera Abbas Tongerloensis A° 1700.
- Wapenschild van Maria Verluijte met leuze "Presentem Revere Deum. Opschrift: Dit gelas heeft gegeven I. Maria Verluyte Hoefmeerstesse van het Begijnhof tot Diest A° 1658.
- Wapenschild van abt Van Steghen van Averbode. Opschrift: Reverendissimus ac Ampliss: Dnus: D: Stephanus Van Steghen Abbas Averbodiensis, A° 1700.
- Wapenschild van Lambert van Hamme, pastor in het begijnhof te Diest met leuze: Fortiter et suaviter. Opschrift: Rdus: Adm: Dnus: D: Lambert, Van Hamme Pastor Begginagij Diestensis, et eiusdem Districtus Archipresbijter & c A° 1700.
- Wapenschild van Henricus Wets, camerarius van de abdij van Tongerlo. Opschrift: Vener:Dnus:D: Henricus Wets Ecclesiae b/ Mariae in Tongerlo Canon: ex pastore in Oosterwijk, et Westerloo Camarius Tonloënsis A° 1700.

In de buitenmuur zijn **twee spitsboogvormige nissen** aanwezig. De nis vlakbij de oude kapel is bekleed met **gevlamde zwarte**⁴⁸ en witte vierkante tegels in dambordpatroon. De tweede nis, vlakbij de nieuwe kloostervleugel is bekleed met **Delftsblauwe tegels met figuratieve voorstellingen**.⁴⁹ De gang loopt in het westen uit op een **witte opgeplankte deur** met **houten omlijsting** en daarboven **twee vierkante vensters**.

(Koude?) keuken

De voormalige (koude?) keuken (6) is bereikbaar via de pandgang. De vloerbekleding bestaat uit **vierkante grijze en zwarte cementtegels in ruitpatroon, langsheen de muren en de schouw voorzien van een band met zwart meandermotief** en **rozet** ter hoogte van de schouw. De wanden zijn bezet met **Delfts blauwe tegels** met een terugkerend **bloemmotief**; seriewerk dat tussen 1902 en 1929 vervaardigd werd door de firma Sphinx uit Maastricht. De tegelwanden ter hoogte van vloer en

Afb. 7. Doorgeefluik naar refter beschilderd met tegelmotief.

plafond zijn afgelijnd door een **boord met meandermotief**. Het vlak gestucte plafond bevat twee **moerbalken**. Tegen de oostwand staat een **bruine witgeaderde marmere schouwmantel**. **Twee kruisvensters**, een **houten paneeldeur** met zes geprofileerde panelen, en een **doorgeefluik** naar de refter doorbreken de tegelwanden (afb.8). Twee **wandkasten** met paneeldeuren aan weerszijden van de schouw werden later toegevoegd, zo getuigt de doorlopende muurbetegeling in de kasten.

⁴⁸ Gevlamde tegels uit de 17de eeuw (1650-1700); PLUIS, J., *De Nederlandse Tegel: Decors en Benamingen*, 1997, 579.

⁴⁹ Deze motieven kwamen voor in de 18de eeuw (ca.1720-1790); PLUIS, J., *De Nederlandse Tegel: Decors en Benamingen*, 1997, 366, 378.

Kleurtrapjes op de dubbele deur wijzen op het kleuronderzoek dat Studiebureau Monumentenzorg uitvoerde in 2004⁵⁰.

Refter

Afb. 8. Detail van gevlamde tegels.

De refter (5) vormt het meest westelijke vertrek van de oudste kloostervleugel. Op de vloer liggen **donkere en lichtere grijze hardstenen tegels**, in de deuropeningen **blauwe hardstenen dorpels**. Een **zwarte plint** vormt de overgang naar de wanden die voorzien zijn van een hoge **lambrisering** van 19de-eeuwse **roodbruin gevlamde**⁵¹ en **witte tegels in dambordpatroon** (afb.7) onder een **houten geprofileerde lijst**. Erboven: vlak gestucte, rood geschilderde wanden. Het plafond wordt gevormd door **twee moerbalken met console en kinderbalken waartussen**

troggewelfjes, alle rood geschilderd. Tegen de zuidwand van het vertrek staat een **gestucte schouw** met daarboven een **geprofileerde schouwboezem met spiegels**. Het **houten tablet** van de schouwmantel is beschilderd in **imitatiemarmor**. Oorspronkelijke elementen om een **haardrooster** te plaatsen zijn nog aanwezig. De **dubbele deur** naar de pandgang, is beschilderd in houtimitatie met kruismotief ter hoogte van de deurklink en heeft behouden **accoladevormig hang- en sluitwerk** waarvan de bovengrendel ontbreekt. Aan de linkerkant van de deur bevindt zich **een ingebouwde kast** met legplanken en in de oostwand zit een **doorgeefluik** naar de keuken.

Een recente glazen tussendeur in de noordwand geeft toegang tot de Lodewijk XV-vleugel die eertijds keuken was en nu cafetaria. Het vertrek wordt natuurlijk verlicht door twee **houten kruisvensters** in de westelijke buitengevel, voorzien van een **roedeverdeling en marmere vensterbanken** waarvan het **hang- en sluitwerk (houten vleugel en spanjoletten)** nog aanwezig is en een **houten kozijn met roedeverdeling** en vier **afzonderlijke binnenluiken**, uitgevend op de tweede (binnen)koer.

Eerste verdieping van de oudste kloostervleugel

De eerste verdieping van de oudste kloostervleugel is in twee delen opgesplitst. Beide delen zijn niet met elkaar verbonden maar elk apart bereikbaar. Het oostelijke deel omvat de verdieping van de inkom- en traphal en de expositieruimte, het westelijk deel bestaat uit een traphal met toilet en vergaderzaal.

Het oostelijke deel:

In de vlak bepleisterde traphal (19) leidt een **eikenhouten trap** naar de verdiepingen. De trap heeft een **geprofileerde trappaal, bekroond met een bol, en een trapleuning, gesteund door balusters** die tussen de eerste verdieping en de zolder fijner zijn uitgewerkt (en allicht jonger zijn) dan de balusters tussen het gelijkvloers en de eerste verdieping. De expositieruimte (20) op de verdieping is een sober vertrek met **planken vloer**, een witgeschilderde plint en wanden en een bepleisterde plafond

⁵⁰ Vandegehuchte C. e.a., *Bouwhistorisch en materieel technisch onderzoek van het voormalig Sint-Elisabethgasthuis te Aarschot*, onuitgegeven studie, juni 2004.

⁵¹ Gevlamde tegels uit de 17de eeuw (1650-1700); PLUIS, J., *De Nederlandse Tegel: Decors en Benamingen*, 1997, 579.

met **vier omlijste moerbalken**. Het vertrek wordt verlicht door **vensters met houten ramen met roedeverdeling**: aan de kant van de tweede koer vijf rechthoekige vensters verdeeld in negen ruiten en aan de kant van de eerste koer vier steekboogvormige vensters verdeeld in twaalf ruiten. Een **19de-eeuwse houten paneeldeur** met acht geprofileerde panelen op iedere halfronde deurvleugel geeft toegang tot het vertrek. Centraal in het vertrek staat een muur waar eerder twee schouwen hebben gestaan met de rug naar elkaar.

De vergaderzaal is bereikbaar via een trap in de nieuwe kloostervleugel. De beige geschilderde trap is **getamponerd met een traploper** en de eenvoudig geprofileerde **trapeuning in houtimitatie** steunt op **fijne balusters**. Op de **planken vloer** van de traphal (21b) ligt een linoleum bekleding die doorloopt in het kleine westelijke kamertje waar vroeger een toilet stond. Een houten witgeschilderde **paneeldeur** geeft toegang tot de vergaderzaal (21a) die gekenmerkt wordt door een sobere inrichting met **houten vloer, vlak bepleisterde wanden, vijf steekboogvormige vensters en 1 rechthoekig venster**. Het plafond/de zoldervloer is weggehaald waardoor het **dakgebinte van drie moerbalken met spantbenen** zichtbaar is. **Drie dakvensters** openen het dakvlak. Een deur in de noordelijke binnenmuur leidt naar de bovenverdieping van de Lodewijk XV- vleugel. Links ervan, een kleine bepleisterde **segmentboogvormige muurnis**.

Tweede verdieping van de oudste kloostervleugel

De traphal met **eikenhouten trap** loopt door tot de tweede verdieping (verdiepingsplan: zwart) waar deze toegang geeft tot de zolderverdieping. Hier bleven nog enkele **zolderkamers/kloostercellen** bewaard. Een **geprofileerde paneeldeur** geeft toegang tot het vertrek dat bestaat uit een **planken vloer, bepleisterde wanden** met een bakstenen muur onder een **spantbeen**, een **bepleisterd plafond** en **dakvensters**. In het vertrek staan twee **schouwen** met de rug naar elkaar gekeerd. In de noordwand werden twee **ingebouwde kasten** geplaatst met geprofileerde deuren. Een deur aan het einde van het vertrek werd buiten gebruik gesteld omwille van de gecreëerde vide in de aanpalende vergaderzaal. Op de zolderverdieping worden verwijderde **deuren** uit het gebouw gestockeerd.

3.4. De kloostervleugel uit 1706

Exterieur⁵²

De nieuwe kloostervleugel, opgericht ca. 1706, is een **rechthoekig volume van twee bouwlagen en zes traveeën** onder **leien zadeldak** dat uitloopt op een **bakgoot op houten modillons**. Het dakvlak wordt geopend door **dakkapellen onder schilddak** en een houten **laadvenster met hijsbalk onder dito dak**.

De oostgerichte, **verankerde** koergevel (grondplan: lichtgroen), is uitgebreid met een kloostergang, uit 1905 opgetrokken in **baksteen met tandfries onder een leien lessenaarsdak**. De **wit geschilderde bakstenen gevel met zwart geschilderde plint** is opengewerkt met **lancetvensters** met deels behouden **getrokken glas**. In de rechtertravee staat een **neogotische deur met bovenlicht** van getrokken glas met spitsboogvormige indeling. De tweede bouwlaag wordt geopend door zes **steekboogvormige ramen met hardstenen omlijsting en steigergaten**.

⁵² Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 67-71.

De westgerichte, **verankerde** voorgevel (grondplan: donkergroen) is **witgeschilderd** met een **plint uit rode baksteen** waarin zich een **kelderraam** bevindt. De gevel is opengewerkt met **kruisvensters, kloostervensters, rechthoekige vensters, steigergaten en een houten rondboogvormige poort onder uitstekende sluitsteen en imposten met negblokvormige aanzet**. **Muurankers** vormen het jaartal "170(.)" (1706?), verwijzend naar de bouwcampagne van de nieuwe kloostervleugel.

Interieur⁵³

Kelder

De kloostervleugel uit 1706 is volledig onderkelderd (grondplan: zwart) en bereikbaar via de **rechthoekige deur met rondboogvormig bovenlicht** aan de kloostergang. De trappen naar de kelder zijn vervaardigd uit **blauwe hardsteen** en de vloer bestaat uit beton. Het vertrek wordt overspannen door een **bakstenen troggewelf met I-profielen** en een pijler van **natuursteen** met betonnen voet. Dit wijst mogelijk op de uitdieping van de kelder. Momenteel wordt de kelder gebruikt als opslagplaats van onder andere de brouwerij. De kelder loopt door onder de neogotische kapel.

Pandgang en leefruimte

Afb. 9. Inbouwkasten

De pandgang (9a), gebouwd in 1905, verbindt het kloostergedeelte met de neogotische kapel. Tot aan **de vier hardstenen treden** in de gang loopt een vloerpatroon van **zwarte met wit-geaderde cementtegels** zoals in de oude kloostergang. Vanaf het verhoogde deel liggen er **gele en rode cementtegels in dambordpatroon**, daterende uit de 20ste eeuw, **afgeboord met zwarte tegels**. Zowel de wanden als het plafond zijn **wit bepleisterd**. De twee deuren naar de kelder en de eerst verdieping zijn **rechthoekig, geschilderd in houtimitatie en opengewerkt met twee grote en vier kleinere vensters**. In de zuidvleugel komen er twee identieke **dubbele inbouwkasten** (afb.11) in Renaissancestijl voor in de wand met de neogotische kapel. Ze zijn versierd met **rechthoekige geprofileerde motieven en pilasters met Korintische kapitelen**. **Drie blauwe hardstenen treden** geven toegang tot een vroegere leefruimte, vandaag ingericht als tentoonstellingsruimte (9b): een sobere, wit geschilderde kamer met een **schouw** tegen de noordwand.

Eerste verdieping

De eerste verdieping is bereikbaar via de trap in de pandgang. Kamer 22 op het plan is afgesloten. De grote kamer (23) heeft een sobere uitvoering: linoleum vloerbedekking, wit bepleisterde wanden, wit bepleisterd plafond met **twee moerbalken** en acht **steekboogvormige houten vensters** met roedeverdeling. Een witgeschilderde houten **paneeldeur** geeft toegang tot de achterkamer (24) die visueel correspondeert met de kapel. Allicht was dit een kamer van waaruit zieke zusters de vieringen en gebedsdiensten konden volgen. De kamer heeft een **houten plankenvloer**, een houten **plint** en gestucte wanden. **Twee segmentboogvormige vensters met neogotisch glas-in-lood en een houten**

⁵³ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 72-79.

roedeverdeling met spanjolet kijken binnen in de neogotische kapel. In de oost- en westwand verlichten twee **rechthoekige vensters** de ruimte. In de oostwand is een scheur in de muur aanwezig.

3.5. De Lodewijk XV- vleugel

*Exterieur*⁵⁴

De Lodewijk XV- vleugel, gebouwd in 1767, is een in **baksteen** opgetrokken, **rechthoekig volume** van **twee bouwlagen** en **acht traveeën** onder een **leien mansardedak** dat uitloopt op een **keellijst met profilering**. Het dakvlak wordt geopend door **houten dakvensters onder zadeldak met fronton** en **laadvensters**.

De oostgerichte gevel (grondplan: donkerblauw), palend aan koer 2, is **wit geschilderd** en heeft een **gepekte plint**. De eerste bouwlaag is opengewerkt met **steekboogvormige kruisvensters**, de tweede met **rechthoekige vensters**, alle gevat in een **bakstenen omlijsting** in **Lodewijk XV- stijl**. Een **rondboogdeur met bakstenen omlijsting** geeft toegang tot de cafetaria.

De westgerichte voorgevel (grondplan: grijs) bevat dezelfde kenmerken als de achtergevel: **kloostervensters, rechthoekige vensters en rondboogdeurtjes met bakstenen omlijsting** in **Lodewijk XV- stijl**.

*Interieur*⁵⁵

Cafetaria

Op de benedenverdieping van de Lodewijk XV- vleugel bevindt zich het theatercafé (10a). Het vertrek is rood geschilderd en de vloer heeft een vloer van deels linoleum, deels **hout en tegels**. Het bepleisterd plafond heeft **omstucte moerbalken**. In het zuidwesten van het vertrek staat een **schouw** aan afgeschuinde hoek met een recentere schouw met geprofileerde schouwboezem. In het noorden van het vertrek zijn nog restanten te zien van een verdwenen schouw.

Het verbindingsstuk met het Burgerlijk Gasthuis (10b) bestaat uit een glazen constructie die een trap, vestiaire en inkomhal naar de toneelzaal omvat. Zowel de **buitenmuur van de Lodewijk XV- vleugel** als de **buitenmuur van het Burgerlijk Gasthuis** zijn bewaard gebleven.

Eerste verdieping

In de verschillende vertrekken (25) op de eerste verdieping van de Lodewijk XV- vleugel bevinden zich nu kantoren en bergruimte. Al deze vertrekken zijn nagenoeg identiek en bezitten, buiten de **dragende structuur van moer- en kinderbalken**, amper nog originele elementen: de **planken vloeren** zijn bekleed met linoleum en de **wanden** en het **plafond** zijn **vlak bepleisterd**.

Zolder

⁵⁴ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 80-81.

⁵⁵ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 82-86.

Via een houten trapje op de eerste verdieping is de zolder (verdiepingsplan: blauw) bereikbaar, waarvan nog het **oorspronkelijke dakgebinte** bewaard is gebleven. Het **genummerd dakspant** bestaat uit **vijf spantbenen**. De vloer bestaat uit **houten planken**. Er zijn ook **twee schouwen** aanwezig. De zolder wordt verlicht door **dakvensters** met roedeverdeling en **vier laadluiken** in het noordwesten van het vertrek.

3.6. De neogotische kapel

Exterieur⁵⁶

Afb. 10. Bouwjaar en namen van betrokkenen.

Afb. 11. Bedanking van Lodewijk van Haesendonck.

De noordwest georiënteerde neogotische kapel (11) is opgetrokken in **rode Boomse baksteen** met een decoratief gebruik van **blauwe hardsteen**. De plattegrond omvat een eenbeukig schip van vijf traveeën, voorafgegaan door een iets smaller en lager koor van vier traveeën, afgesloten met een driezijdige absis gericht naar het noordwesten. Tegen de zuidoostwand staat een **polygonale traptoren met een tentdak**. Boven de viering is een kleine **dakruiter** geplaatst. De voorgevel is afgelijnd door twee verspringende steunberen en een puntgevel op schouderstukken, geaccentueerd door een spitsboogportiek, geflankeerd door kolonneten met knopkapiteel. Centraal in de gevel staan **drie lancetvensters** met eenvoudig maaswerk ingeschreven in een bakstenen spitsboog. In de geveltop is een motief van **vijf blinde vensters** geplaatst. Onderaan bevindt zich een **hardstenen rustica plint**. In de voorgevel zijn ook twee **gevelstenen** verwerkt (afb 12&13): links een gevelsteen met het bouwjaar en de namen van de betrokkenen bij de bouw van de neogotische kapel en rechts een bedanking aan Lodewijk van Haesendonck (?- 1901) voor zijn financiële steun voor de bouw van de kapel. Tussen de twee gevelstenen staat een **opgeplankte poort in spitsboogportaal met kolonneten knopkapitaal en met Maria-initialen in het timpaan**. **Decoratief gietijzeren origineel hang –en sluitwerk en decoratieve makelaar met middenbloemmotief en bovenaan een Franse lelie**. De kerk wordt van de straat afgesloten door een **smeedijzeren hek met poort**. Binnen het hekwerk is nog de kasseibestrating aanwezig. Het hekwerk en de nooit belopen Famenneplatinen voor de neogotische kapel lijken nog in hun oorspronkelijke configuratie te liggen en zijn dan ook heel authentiek. De zijgevels zijn sober uitgewerkt met verspringende steunberen en smalle hoge lancetvensters die overeenkomen met de voorgevel. Een **neogotisch verbindingsvolume** verbindt de neogotische kapel en de oude kapel: éénlaags met bekroning van pseudokantelen boven blinde spitsbogen op hardstenen consoles. **Toegangsdeur met decoratief hang –en sluitwerk en kloosterkozijnen met decoratief diefijzer**. Onderaan bevindt zich een **hardstenen rustica plint**.

⁵⁶ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 87-93.

De noordgevel van de neogotische kapel wordt gevormd door de overdekte kloostergang: een witte gevel met zwart geschilderde plint, **toegangsdeur met hardstenen latei, lancetvensters** met deels bewaard **getrokken glas** en bovenaan de gevel een **tandfries**.

In de kloostertuin staat een **linde** (stamomtrek 188 cm), een **kastanjeboom** (stamomtrek 218 cm) en een **notenboom** (stamomtrek 162 cm).

*Interieur*⁵⁷

De kapel bezit een volledig intact interieur, zowel qua decoratie, meubilair als verlichting: **rood-witte encaustische** of volledig verglaasde **vloertegels** met bloemmotief in het koor; cementtegels van rode, witte en zwarte kleur met geometrisch motief in het schip van de kapel.⁵⁸ De gepolychromeerde binnenruimte wordt geleed door colonnetten met **kruisribgewelven**. Het **hoofdaltaar**, ontworpen door Pieter Langerock, werd uitgevoerd door de Antwerpse beeldhouwer Jan Gerrits. De drie medaillons op het marmeren voetstuk zijn voorafbeeldingen van de Heilige Eucharistie en stellen het offer van Kaïn en Abel, het offer van Melchisedek en de Emmaüsgangers voor. Op de predella bevinden zich de twaalf apostelen per twee gegroepeerd onder een spitsboog. Boven het altaar stond vroeger een retabel met centraal Christus aan het Kruis, geflankeerd door taferelen uit het leven van de Heilige Johannes en de Heilige Elizabeth (afb. 22). Rechts naast het retabel staat een de **klok** die in 1695 door Jan II Van den Gheyn gegoten werd en vermoedelijk in het klokkentorentje hing boven de oude kapel. In het koor bevindt zich een **geschilderde lambrisering met een gestileerd engelmotief en in het schip een patroon met bloemen** uit 1926. De auteur van de polychromie en de kruiswegtaferelen in de beuk is niet bekend. In het koor zitten **zeven neogotische glasramen** van de Gentse glazenier Gustave Ladon (1863-1942) met van links naar rechts de volgende voorstellingen :

- boven: Jezus verschijnt aan de heilige Antonius met de ezel; onder: Het wonder van de heilige Antonius met de ezel
- boven: De heilige Maria; onder: De dood van de Heilige Jozef
- boven: Het huwelijk van Jozef en Maria; onder: Christus ontmoet de Heilige Vrouwen op weg naar Golgotha
- boven: Christus en de leerlingen te Emmaüs; onder: de geboorte van Jezus te Bethlehem
- boven: De tenhemelopneming van Maria; onder: De boodschap van de Engel Gabriël aan Maria
- boven: Sint-Franciscus ontvangt de stigmata; onder: Sint-Franciscus met zijn kloosterregel bij de paus
- boven: Jezus verschijnt aan het koningspaar van Hongarije; onder: Sint-Elisabeth van Hongarije

⁵⁷ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 94-103.

⁵⁸ Van het Engelse *encaustic tiles*: gedecoreerde tegels met een motief in meestal twee kleuren: Rijksdienst voor archeologie, cultuurlandschap en monumenten, *Keramische vloertegels uit de twintigste eeuw*, 49 (2008); KOLDEWEIJ, *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed*, 338-367.

Het **orgel** werd gebouwd door Hubert Van de Loo en zoon uit Rotselaar⁵⁹ en de orgelkast werd gemaakt door Evrard Claessen uit Aarschot. Volgens Dominik Vanlommel kan aan hem ook het **neogotische koorgestoelte, de preekstoel en de biechtstoelen** worden toegeschreven. De kort na de Eerste Wereldoorlog met zijn gezin naar België geëmigreerde Hongaarse kunstenaar Gabor Balogh de Bëod schilderde een **kruisweg als fresco op de muren**. Verder bracht hij ook een afbeelding van Sint-Franciscus van Assisi en van Sint-Elisabeth van Hongarije aan, respectievelijk links en rechts van de kooringang. Aan de linker –en rechterkant van de kooringang, onder de schilderijen van Balogh de Bëod, bevinden zich twee geïncorporeerde neogotische beelden - Jezus en Maria - op een neogotische sokkel en onder dito baldakijn.

Cultuurgoederen

Twee neogotische heiligenbeelden van Jezus en Maria in de neogotische kapel zijn

- Onroerend door ornamentale bestemming:
de beelden zijn geplaatst op een daartoe gemaakte neogotische sokkel en onder dito baldakijn
- Waardeversterkende band:
de neogotische beelden, vervaardigd voor de kapel en sinds de inrichting van de kapel daar aanwezig, versterken de artistieke waarde van de neogotische kapel. Verwijdering van de beelden zou een lacune in het neogotische totaalconcept impliceren.

3.7. Het Burgerlijk Gasthuis

*Exterieur*⁶⁰

Het Burgerlijk Gasthuis is een **compact bakstenen volume in neoclassicistische stijl** van **acht traveeën** en **twee bouwlagen** onder **lage schilddaken**, opengewerkt met **dakkapellen**. Het gebouw is horizontaal geleed door middel van een **kalkzandstenen kroonlijst op modillons**, een **dito cordonlijst** en **bandversiering** op de eerste bouwlaag. Deze horizontaliteit wordt onderbroken door **vooruitspringende hoekrisalieten** en **middenrisaliet onder overspannend fronton**.

De oostgerichte **voorgevel** is op de eerste bouwlaag opengewerkt met **rondboogvensters met uitstekende sluitsteen** en een **houten deur met trap onder waaivormig bovenlicht**, gevat in een **cementering van horizontale banden en pilasters**. De tweede bouwlaag wordt verlicht door **rechthoekige vensters met plattebandomlijsting en uitstekende sluitsteen**, gevat tussen **oplopende gecementeerde pilasters en balustrades**. **Steigergaten** onder de kroonlijst.

De zij- en achtergevels worden gekenmerkt door een **bakstenen parement** waar **kalkzandstenen pilaren** de gevel onderbreken. De **ijzerzandstenen plint** wordt opengewerkt met **kelderramen onder hardstenen latei**. In de eerste bouwlaag zijn **rondboogvormige vensters** aanwezig met

⁵⁹ De orgelbouwersfamilie Van de Loo was werkzaam van ca. 1880 tot ca. 1980. Na WOII was de firma werkzaam onder de naam Hubert Van de Loo en zoon, waaruit blijkt dat het orgel in de neogotische kapel gebouwd werd na 1945 (Inventaris Onroerend Erfgoed, *Van de Loo*).

⁶⁰ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 104-105.

plattebandomlijsting en uitstekende sluitsteen, de tweede bouwlaag wordt geopend door rechthoekige vensters met plattebandomlijsting en uitstekende sluitsteen.

Interieur⁶¹

Het interieur van het Burgerlijks Gasthuis werd in 2000 omgevormd tot een moderne theaterzaal. Van het oorspronkelijke interieur zijn geen erfgoedelementen bewaard gebleven.

3.8. De oude ziekenzaal/ schuur

Exterieur⁶²

De schuur, voltooid in 1703, is een langgerekt bakstenen volume van één bouwlaag en vierentwintig traveeën gevat tussen twee aandaken met topstuk dat de schuur in drie delen opsplijst. De schuur staat onder een zadeldak dat uitloopt op een bakgoot op modillons en het dakvlak is opengewerkt met houten dakvensters onder schild- en zadeldak met fronton en hijsbalk. De zuidgerichte, verankerde voorgevel wordt in de linkertraveeën geopend door

Afb. 12. Barokke cartouche

steigersgaten, kruisboogvensters met diefijzers, luiken en kalkzandstenen negblokomlijsting waarvan het originele hang –en sluitwerk is bewaard gebleven alsook de duimen. Verder nog twee rondboogvormige deuren met kalkstenen omlijsting met muurnis. Op de gevel is een Barokke cartouche aangebracht uit 1703 (afb. 14), verwijzend naar de bouwcampagne van de schuur. De cartouche bevat het volgende opschrift: "CETTE SALLE DE S. ELISABETH A ESTÉ BASTIE PAR LES SOINS ET LIBERALITÉ DE MRE. JEAN ANTOINE JOSSIER, CHEVAL. SEIGR. DE LEV, PRÉSIDENT-TRÉSORIER DE FRANCE À ALENÇON, COMM. DES GUERRES, ORDONNATEUR À LOUVAIN ET DAME FRANÇOISE RABAUD SON ÉPOUSE, 1703". De wapenschilden op de cartouche verwijzen naar de schenkers.

Het middelste gedeelte wordt gekenmerkt door speklagen en geopend door steigersgaten, kruisvensters met kalkzandstenen negblokomlijsting en diefijzers, twee grote korbboogvormige poorten met bakstenen omlijsting en uitstekende sluitsteen en imposten en drie rondboogdeuren met dito omlijsting. De vooruitspringende rechtertraveeën van de schuur tonen een verankerde puntgevel

Afb. 13. Datumsteen en opschrift boven poort.

met topstuk die staat op ijzerzandstenen plint en bevat drie uilsgaten, hoekketingen en muurvlchtingen uit ijzerzandsteen. De gevel wordt opengewerkt met korbboogvormige poorten gevat in een omlijsting van ijzerzandsteen en klakzandsteen, rondboogvormige deur met kalkzandstenen plattebandomlijsting, een beluikt kruisvenster met kalkzandstenen omlijsting en diefijzers, rechthoekige vensters met diefijzers en kloostervensters met negblokomlijsting. Boven de linker

⁶¹ Idem: foto 106.

⁶² Idem: foto 107-116.

poort zijn in de gevel een **datumsteen** 1794 en **opschrift** "LUCIA EENENS, MOEDER VAN OLV GASTHUIS" ingewerkt (afb.15).

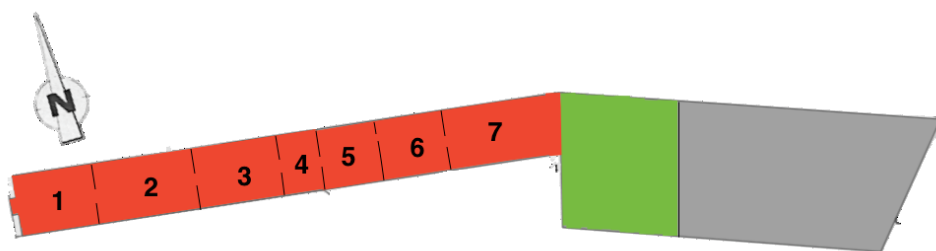
De noordgerichte, **verankerde achtergevel** wordt in de linkertraveeën geopend door een vernieuwde glazen deur onder houten latei, **rondboogvormige deur met kalkzandstenen omlijsting, steekboogvormige vensters met ijzerzandstenen plattebandomlijsting, kruisvenster met kalkzandstenen plattebandomlijsting en diefijzers en vierkante venster met negblokormige kalkzandstenen omlijsting**. Het middengedeelte wordt gekenmerkt door **speklagen** en is geopend door **kruisvensters met negblokormlijsting, luiken, diefijzers en houten ramen met roedeverdeling**. Verder een **korfboogvormige blauwe houten poort met ijzerzandstenen stijlen en sluitsteen en met hardstenen dorpels** en nog een tweede **rondboogvormige blauwe houten deur met bakstenen omlijsting en uitstekende sluitsteen en imposten**. De rechtertraveeën hebben recente muuropeningen onder luifel.

Tegen de **westelijke zijpuntgevel**, voorzien van **schouderstukken en muurvlchtingen**, staat een **Mariakapel** opgetrokken in **baksteen** met verwerking van **ijzerzandsteen**. De kapel is afgedekt met een **zadeldakje op houten consoles** en afgewerkt met een **houten daklijst met smeedijzeren kruis**. Daaronder staat een **beluikt steekboogvenster met sierlijk diefijzer** en met **ijzerzandstenen sluitsteen** en **afzaatvormige lekdrempel van terracotta tegelpannen en gesinterde bakstenen**. Boven het venster hangt een kleine lantaarn.

De verankerde oostelijke gevel van het gebouw bevat **hoekkettingen en een ijzerzandstenen plint en muurvlchtingen**. De toegang aan de rechterkant van de oostelijke gevel bestaat uit **een tuinmuur met ijzerzandstenen plint, een geprofileerde afzaat en een rondboogdeur met uitstekende klakstenen imposten en sluitsteen**.

Tegenover de noordgevel sluit de kloostermuur het domein af: een **muur met afzaat en overhoekse tandfries** en **geleed door pilasters**. In noordoostelijke hoek staat een **beuk** (stamomtrek 142 cm).

Interieur⁶³

Benedenverdieping

Het rode gedeelte op het plattegrond wordt op de gelijkvloers ingenomen door lokalen van de heemkundige kring en de brouwerij. In het groene gedeelte bevindt zich het cultureel centrum en het grijze gedeelte dat onder het Aleydistheater ligt doet dienst als een zomerfoyer, repetitieruimte en

⁶³ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 117- 126.

bar. De vloer bestaat uit beton of tegels en het plafond is bepleisterd. In de toiletten bestaat het plafond uit **bakstenen troggewelfjes op I-profielen**. Het plafond van de zomerfoyer bestaat uit wit geschilderde bakstenen met **vier moerbalken**. Grote glazen deuren geven toegang tot deze ruimte. De buiten muren van de zomerfoyer vertonen diagonale en horizontale scheuren.

Zolder

De zolder van de schuur is onderverdeeld in zeven delen bestaande uit een opslagplaats voor het decor van het Aleydistheater (nummer 1-3), kantoorruimten (nummer 4-6) en een tentoonstellingszaal (nummer 7). De vloer is van **planken** - in de tentoonstellingsruimte gelegd op een betonnen vloer - en de wanden zijn van **baksteen**. Het dak heeft **getelmerkte spantbenen**; de zolderruimtes worden gescheiden door **bakstenen tussenmuren**. In de zesde ruimte hangt een historisch **hijssrad**.

Het groene gedeelte op het plan duidt de bar van het Aleydistheater aan. De vloer bestaat uit planken en het bepleisterd plafond wordt doorbroken door **twee getelmerkte spantbenen** en een **bakstenen tussenmuur**. In de muur palend aan de tentoonstellingsruimte is een scheur zichtbaar. Boven de bar bevindt zich nog een decorzolder waar het **oude gebinte** nog zichtbaar is via **twee spantbenen**. In de westelijke muur zitten drie **uilengaten** ingewerkt in een **bakstenen muur van overwegend kopse lagen**.

Het Aleydistheater - in grijs aangeduid op plan - bestaat uit **vijf traveeën en telt evenveel genummerde spantbenen**. Aan de westelijke wand van de zaal zit een lek waardoor waterschade zichtbaar is.

3.9. De kloostertuin en omgeving van de gebouwen

Van de historische tuinaanleg van de kloostertuin - siertuin, kruidentuin, moestuin en boomgaarden,...- rest vandaag niets meer. Ook van de aanleg van de binnenkoeren - allicht een kruidentuin in de noordelijke en een siertuin in de zuidelijke koer - bleef niets bewaard. Wel staan op de gasthuissite een aantal beeldbepalende (20ste-eeuwse) bomenformaties en solitaire bomen⁶⁴: een **tamme kastanje** en een formatie van **drie bruine beuken** voor het burgerlijk gasthuis, een **esdoorn** aan de zuidoostelijke hoek van de kloostervleugel met apotheek, een **vederesdoorn (153)** in de noordelijke kloosterkoer, een **magnolia** en een **Perzisch ijzerhout** ten westen van de kloostervleugel uit 1706 en een rij **leilinden** aan de bibliotheek; een **Japanse kerselaar**, een **okkemoot (162)**, een fraaie **paardenkastanje (218)** en een **linde (188)** in de kloostertuin; een **esdoorn** en een **gewone beuk (142)** ten oosten van de oude ziekenzaal (voormalige brouwerij/hoeve). Voor een volledige lijst van bomen op de site, zie onderstaande luchtfoto en bijhorende lijst.

⁶⁴ De stamomtrekken van de bomen, gemeten op 150 cm hoogte, worden telkens tussen haakjes en in vet weergegeven en zijn in centimeters uitgedrukt.

1. Betulus sp.
2. Betulus sp.
3. Bruine beuk
4. Bruine beuk
5. Bruine beuk
6. Tamme kastanje
7. Gewone esdoorn
8. Vederesdoorn
9. Rij leilinden
10. Perzisch ijzerhout
11. Magnolia sp.
12. Japanse kerselaar
13. Okkernoot
14. Acer sp.
15. Witte paardenkastanje
16. Tilia sp.
17. Okkernoot
18. Betulus sp.
19. Gewone es (vijf ex.)
20. Acer sp.
21. Fijnspar
22. Beuk
23. Acer sp.

De **verbindingswegen** rondom de gebouwen en de noordelijke koer zijn **gekasseid**. Volgende kasseisoorten zijn op de site aangetroffen (voor locatie, zie cursieve nummering in de gekleurde blokken op bovenstaande luchtfoto):

1. Rechthoekige porfierkasseien
2. Vierkante platinekasseien in Famennesteen
- 2a. Vierkante platinekasseien in Famennesteen en halfverharding
3. Waaivormige kasseien met dominantie van porfier, Famennesteen en Tiense kassei.
4. Gewone porfierkasseien
5. Kleine mozaïekkasseien
6. Vierkante platinekasseien in Blauwe steen (mogelijk recent materiaal)

3.10. Zeven opbrengstwoningen

*Exterieur*⁶⁵

Gasthuisstraat 4

Deze rijwoning was oorspronkelijk een dubbelhuis. Het bevat drie bouwlagen met in de benedenverdieping drie traveeën en bovenaan twee traveeën. De bakstenen gevel is versierd met **decoratieve banden van witte geglazuurde baksteen**. Het gebouw is opengewerkt met **vier T-vensters met roedeverdeling** wat wijst op de aanwezigheid van oorspronkelijk enkel glas. In de gevel zijn ook **sierankers** aangebracht. Het zadeldak rust op een **houten kroonlijst op modillons**. Verder is er een bakstenen schouw aanwezig. De pui op de gelijkvloers is gewijzigd en er bevindt zich nu een vitrine.

Gasthuisstraat 6

Dit dubbelhuis bestaat uit twee bouwlagen, geschieden door pilasters en wordt overdekt met een **mansardedak** van kunstleien, met een **kroonlijst op modillons en twee mansardevensters onder een zadeldak**. De bakstenen gevel is versierd met **decoratieve banden van natuursteen**. In de **hardstenen plint** zijn keldergaten zichtbaar met daarboven een **steekboogvormige ontlastingsboog**. Het huis telt vier **rechthoekige muuropeningen met hardstenen latei onder rondboogvormige boogvelden met ruitpatroon**. De **rechthoekige deur heeft een negblokvormige aanzet**. Op de uitstekende pilasters zijn **sierankers** aangebracht.

Gasthuisstraat 8

Dit dubbelhuis bestaat uit drie bouwlagen met een zadeldak dat uitloopt op een **kroonlijst op modillons**. De bakstenen gevel is versierd met **decoratieve banden in gesinterde baksteen**. In de **hardstenen plint** zijn keldergaten aangebracht met daarboven een **steekboogvormige ontlastingsboog**. De gevel is opengewerkt met **zes muuropeningen onder een hardstenen latei die zich onder een steekboogvormige ontlastingsboog bevindt**. Links zijn er **twee consoles** in natuursteen in de gevel ingewerkt. De linkerzijde van de gevel is tevens een **verdiepte travee**. De gevel is afgewerkt met **sierankers**. De rechthoekige **deur heeft een negblokvormige aanzet**.

⁶⁵ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 127-134.

Gasthuisstraat 10

Het dubbelhuis bestaat uit drie bouwlagen verdeeld in twee traveeën door **oplopende pilasters die uitlopen op lisenen**. Onderaan het zadeldak zit een houten **kroonlijst op modillons**. De bakstenen gevel is versierd met **decoratieve banden van witte baksteen**. De rechthoekige deur heeft een **negblokvormige aanzet**. Er zijn zes **muuropeningen** aanwezig met **hardstenen latei**: **twee rechthoekige vensters op de gelijkvloers met korfboogvormige boogvelden**; **twee rechthoekige vensters met steekboogvormige ontlastingsboog op de eerste verdieping**; **twee rechthoekige vensters met rondboogvormige boog op de tweede verdieping**. De gevel is verder afgewerkt met **sierankers** en een **hardstenen plint** met keldergaten met daarboven een **steekboogvormige ontlastingsboog**.

Gasthuisstraat 12

Een dubbelhuis met drie bouwlagen met een zadeldak dat uitloopt op een houten **kroonlijst met modillons**. De bakstenen gevel is versierd met **decoratieve banden in gesinterde baksteen**. Onderaan de gevel is een **hardstenen plint** bevestigd met keldergaten met daarboven een **steekboogvormige ontlastingsboog**. De **rechthoekige deur heeft een negblokvormige aanzet**. De gevel is opengewerkt met zes **muuropeningen**, telkens met **hardstenen latei**, met een **rondboogvormig boogveld op de gelijkvloers en eerste verdieping** en een **steekboogvormige ontlastingsboog op de tweede verdieping**. De gevel is met **sierankers** afgewerkt.

Gasthuisstraat 14

Dit dubbelhuis bestaat uit twee bouwlagen en is verdeeld in twee traveeën door pilasters met **sierankers**. Het huis heeft een **mansardedak** dat uitloopt op een **houten kroonlijst op modillons**. In het mansardedak staan **twee dakvensters met zadeldak**. De bakstenen gevel is versierd met **decoratieve banden** en onderaan de gevel staat een **hardstenen plint** met keldergaten waarboven een **steekboogvormige ontlastingsboog** zit. De **rechthoekige deur heeft een negblokvormige aanzet**. De gevel is opengewerkt met vier **muuropeningen**: **op de gelijkvloers korfboogvormige vensters**; **op de tweede verdieping rechthoekvormige vensters met rondboogvormige boogvelden** en een **geruit decoratief patroon**.

Gasthuisstraat 16

Dit enkel huis⁶⁶ met de deur aan de rechterkant heeft drie bouwlagen en een zadeldak dat uitloopt om een **houten kroonlijst met modillons**. De bakstenen gevel is versierd met **decoratieve banden** en onderaan bevindt zich een **hardstenen plint** met keldergaten waarboven een **steekboogvormige ontlastingsboog** staat. Op de gelijkvloers is de gevel versierd met **decoratieve boogvelden met visgraatpatroon** en **grote geglazuurde baksteen boven een ontlastingsboog**. Op de eerste verdieping staan **drie rechthoekige vensters onder een hardstenen latei** en **steekboogvormige ontlastingsbogen**. De tweede verdieping is tevens opengewerkt met **drie vensters onder hardstenen latei met rondboogvormige boogvelden met visgraatmotief**. Links zijn er **twee consoles** in natuursteen in de gevel ingewerkt. De linkerzijde van de gevel is tevens een verdiepte travee. De gevel is afgewerkt met **sierankers**.

⁶⁶ De pui is veranderd maar was oorspronkelijk ook een enkelhuis: Zie bijlage 3: Historische Bronnen: figuur 12.

Achtergevels van de woningrij Gasthuisstraat 4-16

De achtergevels die naar de vroegere kloostertuin zijn gericht, waren blind bij ten tijde van de beschermingsprocedure in 1994. Momenteel zijn enkele gevels al opengewerkt.

3.11 Schaluin 2

Exterieur⁶⁷

Vrijstaand dubbelhuis van **twee bouwlagen** en **vijf traveeën** onder een rood **pannen zadeldak**. De **bakstenen lijstgevel** - allicht in oorsprong bepleisterd - is uitgewerkt in **neoclassicistische stijl** en wordt gekenmerkt door de **horizontale geleding** van de **hardstenen plint** met **geprofileerde afzaat** en **keldergaten** met **diefijzers**, door registers van **rechthoekige muuropeningen** in een **hardstenen plattebandomlijsting** met **trapeziumvormige sluitsteen**, door de **lekdrempels** onder de vensters - op **diamantkopconsole** in de onderbouw en **cordonvormig** in de bovenbouw - en door de **geprononceerde houten kroonlijst op klossen**. Behouden dubbele deur met bovenlicht en paneeldecor met diamantkopmotief. Vernieuwd schrijnwerk van de vensters. Met kleine rechthoekige vensters opengewerkte zuidelijke zijgevel en blinde noordelijke zijgevel.

⁶⁷ Zie bijlage 4: Fotobijlage: foto 135.

4. ERFGOEDWAARDEN

4.1. De historische en artistieke waarde van het Sint-Elisabethgasthuis

De historische, meer bepaald architectuurhistorische waarde

In het verslag van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen wordt de historische waarde als volgt gemotiveerd:

“Het vm. Elisabethgasthuis, Gasthuisstraat te Aarschot, meer bepaald de oude kloostergebouwen met inbegrip van de apotheek met inboedel, onroerend door bestemming, de hoevegebouwen met bakstenen ommuring, het gasthuis, de neogotische kapel met meubilair omwille van het algemeen belang gevormd door:

De historische waarde:

Op het begijnhof na de enige bewaarde religieuze instelling van middeleeuwse oorsprong (XIII), nagenoeg volledig verwoest in 1578, heropgericht in de periode 1655-1706 door de Grauwzusters van Sint-Annadal te Diest en achtereenvolgens uitgebreid met een Lodewijk-XV vleugel (1767), een neoclassicistisch gasthuis (1840) en een neogotische kapel (1905).

De historische, meer bepaald architectuurhistorische waarde:

Het oude kloostercomplex, 1700 en 1706 gedateerde muurankers, bestaande uit vijf vleugels met pandgang en kapel, die twee binnenkoeren omsluiten, overwegend opgetrokken in traditionele bak- en zandsteenstijl (kalkzand- en ijzerzandsteen) met kruisvensters, kloosterkozijnen, rondboogdeuren en kroonlijst met modillons, ca. 1767 uitgebreid met een Lodewijk-XV vleugel met steekboogopeningen en gesinterde baksteen en mansardedak; Na W.O.II gedeeltelijk heropgebouwd en gerestaureerd in neostijl.

De hoevegebouwen: twee aan elkaar grenzende, niet axiale langsvleugels in bak- en kalkzandsteen met zijpuntgevels met vlechtingen en schouderstukken opengewerkt met kruisvensters met strek rondboogdeuren en korfbooginrijpoorten en voorzien van een fraaie cartouche met het jaartal 1703 in het wapenschild van de schenker J.A.Jossier; na W.O.II bijna volledig heropgebouwd onder leiding van stadsarchitect J. Fonteyn met behoud van de originele spanten.

Het burgerlijk gasthuis (1840): een rechthoekig volume, zeven traveeën breed en twee bouwlagen hoog in neoclassicistische stijl, gekarakteriseerd door een natuurstenen gevelfront met hoek- en middenrisaliet afgelijnd met blauwhardstenen muurpilasters, die een driehoekig fronton en een zwaar overkragende gekloste kroonlijst ondersteunen. Naast het inmiddels grotendeels gesloopt gasthuis van Leuven (1840-1868) behoort het tot één van de belangrijkste realisaties van de Leuvense architect Alexander Van Arenbergh (1799-1877).

De neogotische kapel (1905), een eenbeukig volume van vijf traveeën voorafgegaan door een iets lager en smaller uitgebouwd koor met driesijdige absis, opgetrokken in Boomse baksteen en blauwe hardsteen naar ontwerp van de Leuvense architect en restaurateur Pieter Langerock (1859-1923). De kapel is een gaaf bewaard voorbeeld van een neogotisch purisme, waarvan het ascetisch karakter wordt getemperd door de rijke polychromie van de binnenruimte en de fraaie glasramen in het koor van de Gentse glazenier Gustave Ladon (1863-1942).”

De geschiedenis van de gasthuissite klimt op tot de 13de eeuw. Van die periode blijven allicht enkel nog ondergrondse resten over gezien de nagenoeg complete verwoesting van het gasthuis in 1578. In het begin van de 18de eeuw zouden de grauwezusters van Sint-Annendaal van Diest de oudste nog bewaarde gebouwen op de site optrekken: de oudste kloosterkern en de ziekenzaal. Tijdens latere bouwcampagnes werden de gebouwen uitgebreid met een kloostervleugel in Lodewijk XV-stijl (1767), het neoclassicistische Burgerlijk Gasthuis (1840) van Alexander Van Arenbergh (1799-1877), de neogotische kapel (1905) van Pieter Langerock (1859-1923) en een eveneens door hem ontwerpen huizenrij van zeven opbrengstwoningen die ook in 1905 langsheen de Gasthuisstraat werd gebouwd in neo-traditionele stijl.

De oorspronkelijke gebouwenconfiguratie bleef tot op vandaag goed bewaard, ondanks de bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hierdoor is de historische afleesbaarheid groot en vormen de gebouwen een mooi ensemble dat niet alleen representatief is voor het hospitaalleven van de 13de tot de 20ste eeuw maar dat tevens ook een materiële getuige is van de sociale geschiedenis van Aarschot.

De artistieke waarde

In het verslag van de KCML wordt de artistieke waarde als volgt gemotiveerd:

“In het oude kloostercomplex zijn naast het 17de-eeuws interieur van de refter ook elementen uit de Lodewijk-XV periode, waaronder de complete apotheekinrichting, bewaard.”

De aanwezigheid van oorspronkelijke en gaaf bewaarde interieurelementen dragen bij tot de gelaagdheid, de authenticiteit en het uitzonderlijke karakter van de gebouwen: de (natuurstenen) tegelvloeren, de Lodewijk-XV ornamenten en schouwen, de gevlamde wandtegels in de refter en de figuratieve tegels in Delfts blauw in de keuken, het renaissance-plafondstucwerk in de kamer naast de oude kapel, het binnenschrijnwerk van deuren en trappen, de glas-in-loodramen in de pandgang van de oude kloostervleugel, de nog bewaarde 18de-eeuwse apothekersinrichting en het neogotische meubilair in de neogotische kapel.

4.2. De historische waarde van het stadsgezicht

In het verslag van de KCML wordt de historische waarde als volgt gemotiveerd:

“de voormalige Gasthuissite, begrensd door de Gasthuisstraat, de Sint-Elisabethlaan en een bakstenen ommuring, met naast de restanten van de vroegere kloostertuin een huizenrij van zeven huurwoningen in 1905 samen met de kapel gebouwd door Pieter Langerock (1859-1923), dankzij het legaat Haesendonck.”

De geschiedenis van het gasthuis klimt op tot de 13de eeuw en is onlosmakelijk verbonden met de geschiedenis van Aarschot. Het gasthuis fungeerde in de eerste eeuwen als toevluchtsoord voor zwakkeren, pelgrims, daklozen, reizigers en zieke arme mensen en dit als burgerlijke instelling onder leiding van twee gasthuismeesters. Nadat het gasthuis in 1578 verwoest werd, zou het nog zeventig

jaar duren vooraleer de grauwezusters van Sint-Annendaal van Diest de site zouden heroprichten als religieuze instelling. Uit deze periode dateert de oudste kloosterkern en de ziekenzaal. Het gasthuiscomplex herbergde dus niet alleen zieke mensen, maar ook de kloostergemeenschap die er onderdak kreeg in gescheiden gebouwen. De omliggende percelen (bos, tuin, hof) waren nutsgronden en voorzagen de bewoners van het gasthuis van levensmiddelen. Door de nabijheid van het Schaluin was er een directe watervoorraad aanwezig die niet alleen nodig was voor hygiëne maar ook nuttig voor bijvoorbeeld het brouwen van bier.

De aanwezige bomen en kasseien op de site bepalen mee de historische waarde van het ensemble omdat ze nog oorspronkelijk zijn of verwijzen naar de oorspronkelijke context van de site. Bij de bomen springen o.a. de Vederesdoorn en de drie Bruine beuken in het oog. De kasseien zijn misschien rond 1977 aangelegd, maar waren mogelijk al aanwezig op de site. De kasseien hebben een intrinsieke erfgoedwaarde, zelfs al is er een heraanleg geweest. De bewaarde platines voor de kapel lijken nog in hun oorspronkelijke configuratie te liggen en verhogen als dusdanig de authenticiteit van de plek.

Het gasthuis past binnen de context van de middeleeuwse stad Aarschot waar zich aan de rand van de stad een hospitaal bevond. Het gasthuis was functioneel ingeplant, naast het Schaluin voor stromend water en aan de rand van de stad om infecties te vermijden. Het omvatte naast verblijfs-, verzorgings- en nutsgebouwen ook nutsgronden en vormde eeuwenlang een afgesloten enclave in de stedelijke kern van Aarschot. Door de verbeterde hygiënische omstandigheden en de geleidelijke stadsuitbreiding doorheen de eeuwen zou deze geïsoleerde ligging verdwijnen en werd het gasthuis organisch ingepast in de stedelijke context.

5. TOEKOMSTVISIE EN BEHEERSDOELSTELLINGEN

5.1. Het beschermingsbesluit van 7 juni 1994⁶⁸

In het beschermingsbesluit van 7 juni 1994 worden de volgende erfdienstbaarheden opgelegd:

“Art. 2. Met het oog op de bescherming zijn van toepassing:

De beschikkingen van het koninklijk besluit van 6 december 1976 tot bepaling van de algemene voorschriften inzake instandhouding en onderhoud van de monumenten en de stads- en dorpsgezichten (Belgisch Staatsblad 26 februari 1977).

Behoudens voorafgaande en schriftelijke toestemming van de Vlaamse minister of zijn gemachtigde en onverminderd de bestaande wetten en reglementen terzake, is verboden:

- Het oprichten van een gebouw of constructie of het plaatsen van een inrichting, zelfs uit niet-duurzame materialen, die in de grond is ingebouwd, aan de grond is bevestigd of op de grond steunt ten behoeve van de stabiliteit en bestemd is om ter plaatse te blijven staan, ook al kan zij uit elkaar genomen worden.
- Het verbouwen of heropbouwen van bestaande constructies, derwijze dat het uitwendig aspect ervan wordt gewijzigd.
- Het aanbrengen van afsluitingen. Het herstellen of vernieuwen van bestaande afsluitingen is toegelaten.
- Het vellen, onwortelen of beschadigen van bomen en heesters, inbegrepen het wegnemen van gesteltakken of hoofdwortels. Bovenstaande bepaling is niet van toepassing op dode of windvallige bomen.
- Het aanplanten van bomen of heesters.”

5.2. Basisprincipes

Elke bescherming heeft tot doel om het erfgoed - hier het gebouw, het landschappelijk en het archeologisch erfgoed - zo goed mogelijk over te leveren aan toekomstige generaties. Het begrip ‘bescherming’ moet daarbij heel letterlijk genomen worden: de eigenaar is gehouden het als monument beschermde gasthuis en de als dorpsgezicht beschermde site te beschermen tegen beschadiging, vernieling en verwaarlozing (passief behoud) door middel van regelmatig onderhoud en herstel (actief behoud). In dat onderhoud en herstel moet de eigenaar rekening houden met de erfgoedwaarden, de erfgoedkenmerken en de erfgoedelementen die aan de basis lagen van de bescherming en zoals beschreven in de hoofdstukken 3, 4 en 5 van dit beheersplan. Bewaren gaat daarbij voor vernieuwen.

⁶⁸ Zie bijlage 1: Beschermingsbesluit

Voorgenomen onderhouds- en restauratieve ingrepen worden in (voor)overleg met Onroerend Erfgoed besproken. Elke beheersdaad vraagt om een geïntegreerde en duurzame aanpak waarbij de impact wordt afgetoetst aan de volledige site, in al zijn componenten: archeologisch, gebouwd en groen erfgoed. Ingrepen dienen de beschermde erfgoedkenmerken en -elementen te respecteren en te ondersteunen. Ze zullen een meerwaarde vormen voor de erfgoedwaarden van de gebouwen en de site, en mogen de draagkracht ervan niet overschrijden. Ingrepen, verbouwingen en aanpassingen die onoordeelkundig of onherroepelijk zijn of die een verlies van de beschreven en gemotiveerde erfgoedwaarden impliceren, zijn niet toegestaan.

5.3. Restauratie en aanpassing van de gebouwen in functie van het gebruik van het Gasthuis als cultuursite

Na het vertrek van de grauwezusters en de opheffing van de zorgfunctie, werd de gasthuissite door de stad Aarschot herbestemd tot cultuursite. Vandaag herbergen de gebouwen diverse cultuurvoorzieningen, waaronder de stedelijke cultuurdienst, een theaterzaal met bijhorend theatercafé, de stedelijke bibliotheek, het stadsmuseum, expositie-, congres- en concertruimte, een stadsbrouwerij en theatergezelschap Aleidis. Om deze culturele functies en diensten in de toekomst blijvend te kunnen huisvesten op de site, zijn ingrepen aan de gebouwen en de site nodig. Die ingrepen kunnen zowel restauratief van aard zijn als inrichtings- en aanpassingswerken betreffen.

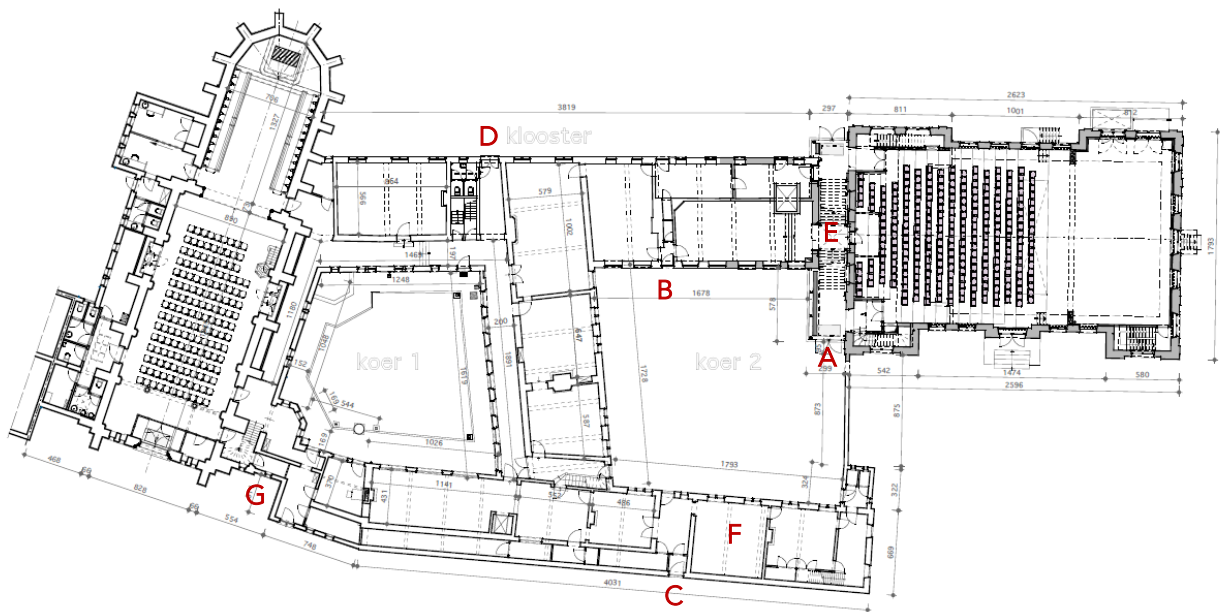
Theater op de gasthuissite

De theaterzaal en het bijhorende theatercafé zijn grote trekpleisters op de site. Momenteel zijn echter een aantal daaraan gekoppelde voorzieningen ontoereikend, waaronder de onthaalfaciliteit en ticketbalie, de algemene circulatie en de capaciteit van het theatercafé. Om hierin verbetering te brengen, moet een masterplan gemaakt worden, bij voorkeur voor heel de site maar minstens voor de kloostergebouwen en de twee ingesloten binnenkoeren. Daarbij dient aandacht geschonken aan het volgende:

- Het **onthaal** van theaterbezoekers gebeurt momenteel hoofdzakelijk via de noordelijke koer en de Lodewijk XV-vleugel (zie afb. 16, A en B). De kleine - veelal historische - toegangen tot de binnenkoer en het gebouw, en de inrichting van het theatercafé - dat rechtstreeks naar de theaterzaal leidt - zorgen voor 'bottlenecks' in de **circulatie** bij voorstellingen of activiteiten die een grote toestroom van publiek genereren. Het behoort tot de mogelijkheden om het publiek bijkomend via andere historische toegangen het gebouw binnen te brengen, bijvoorbeeld via de rondboogdeur aan de Gasthuisstraat (C) en/of via de dubbele deur in de nieuwe kloostervleugel (D). Een reorganisatie van het theatercafé (verplaatsing van de toeg) lijkt in dat geval noodzakelijk.
- Het voornemen bestaat om de **ticketbalie** (E), die zich momenteel in het souterrain bevindt van het verbindingsvolume tussen de Lodewijk XV-kloostervleugel en de theaterzaal, te verplaatsen naar de apotheek (F), eens die gerestaureerd is. Deze verplaatsing geeft een

zinnvolle bestemming aan de historische apotheek en heeft een verspreide toegang van de (theater)bezoekers als gunstig gevolg.

- Om de **capaciteit** van het **theatercafé** te verhogen, bestaat het voornemen om de oude kapel om te vormen tot polyvalente ruimte met drankgelegenheid. Om te vermijden dat de historische toegang tot de oude kapel aan de Gasthuisstraat (C) eenzelfde toegangsdruk genereert als in de Lodewijk XV-vleugel of de druk daar nog verhoogt - lijkt het aangewezen om een nieuwe toegang tot het gebouw te creëren. Idealiter wordt die toegang gemaakt in de kopse gevel van de oude kapel (G). Dit heeft als gunstig gevolg dat ook aan de neogotische kapel een grote gelagzaal gekoppeld kan worden. Een reorganisatie van de technieken lijkt in dat geval noodzakelijk.

Afb. 16: Cultureel Centrum 'het Gasthuis'' - Aarschot, begane grond - © arch. Peter Van Den Broeck

Restauratie van de apotheek en herinrichting tot ticketbalie

Voor de restauratie van de apotheek werd een restauratiedossier opgemaakt door architect Geert Teirlinck (Atran bvba). Het historisch onderzoek dat daarmee gepaard ging, werd in 2004 uitgevoerd door Studiebureau Monumentenzorg⁶⁹. Het opzet van het project is de volledige restauratie van de apotheek, met inbegrip van de roerende goederen die integrerend deel uitmaken van de bescherming. Al van in de voorstudiefase van het restauratieproject was het duidelijk dat de apotheek na de restauratie een zinnvolle bestemming moest krijgen en opengesteld voor een ruimer publiek. De voorgestelde inrichting van de apotheek tot ticketbalie is een functie die verenigbaar is met de uitzonderlijke erfgoedwaarde van de apotheek op voorwaarde dat de daarvoor nodige ingrepen reversibel zijn. De inrichting van de ruimte zal gerealiseerd worden met een minimum aan

⁶⁹ VANDEGEHUCHTE C. e.a., *Bouwhistorisch en materieel technisch onderzoek van het voormalig Sint-Elisabethgasthuis te Aarschot*, onuitgegeven studie, juni 2004.

ingrepen en met bijzondere aandacht voor een discrete inbreng van de technieken (verlichting, klimatisatie, draadloze apparatuur en netwerkverbinding,...) om het historische aspect van de apotheek maximaal te behouden.

Herinrichting van de oude kapel tot polyvalente zaal

De oude kapel werd vermoedelijk omstreeks 1905 - na de bouw van de nieuwe kapel - herbestemd, in twee verdiepingen ingedeeld en voorzien van een verbindingsgang die langsheen de gevel aan de Gasthuisstraat naar de nieuwe kapel leidde. Deze ingrepen maken dat de binnenruimte van de vroegere kapel niet meer als dusdanig waarneembaar is en hebben de erfgoedwaarde van de oude kapel aangetast. Om die reden bestaat de intentie om het oorspronkelijke binnenvolume van de kapel te herstellen en de ruimte in te richten als polyvalente ruimte met drankgelegenheden. Hiervoor zijn grondige werken nodig: de tussenvloer en de scheidingswand van de gang moeten verwijderd worden, de liftkoker uitgebroken, de vloeren, gestucte wanden en een deel van de zoldering hersteld, etc. Het spreekt voor zich dat die ontmantelingswerken zeer omzichtig dienen te gebeuren. Het is aangewezen om voorafgaand aan die werken een kleurhistorisch onderzoek uit te voeren op strategische plaatsen (plafond, wanden, dagkanten van de rondboogvensters, ...) om een beeld te krijgen van de oorspronkelijke kleurstelling op stucwerk, balkenlagen en plafonds, zo die nog aanwezig zou zijn.

Huisvesting dienst Cultuur

Het merendeel van de vertrekken in het klooster huisvest vandaag de dienst Cultuur van de stad Aarschot en doet dienst als kantoor-, vergader- of expositieruimte. Nagenoeg alle ruimten hebben restauratie- of renovatiewerken nodig en moeten aangepast worden aan hedendaagse eisen van comfort, brandveiligheid, energie en toegankelijkheid. In de kamers met een bijzondere interieurinrichting - onder meer de refter, de keuken, de ontvangstruimte en de kamer met renaissancestucwerk naast de oude kapel - moeten de waardevolle interieurelementen zoals vloeren, schouwen, gestucte wanden en plafonds gerestaureerd en geherwaardeerd worden. Zo zal bijvoorbeeld de kleurstelling van de refter, het bureel van Moeder Overste en de kamer met renaissancestucwerk naast de kapel herbekeken worden en moet in de keuken bijzondere aandacht geschonken worden aan de tegels met motieven in Delfts blauw. Voor alle ruimten geldt dat technieken (verwarming, elektriciteit,...) omzichtig en discreet worden geïntegreerd. Daarnaast zullen de resultaten van het door Studiebureau Monumentenzorg uitgevoerde kleurhistorisch onderzoek meegenomen worden in de restauratieopties. Indien nodig, wordt bijkomend kleurhistorisch onderzoek verricht.

Het orgel van de Gasthuiskapel

Het Van de Loo-orgel in de neogotische kapel wacht al even op een algehele restauratie., voorafgegaan door een grondig historisch en technisch onderzoek, uitgevoerd door een orgeldeskundige of gekwalificeerd orgelbouwer.

De restauratie van het orgel beoogt het opnieuw bespeelbaar maken van het instrument op regelmatige basis. Hieruit zal volgen dat:

- het instrument **regelmatig bespeeld** zal worden tijdens concerten of muziekonderricht. Dit laat toe de goede werking van het instrument regelmatig te testen en slijtage, defecten en schade door vocht, temperatuur, geluidstrillingen en vuil snel vast te stellen;
- aan elke **wijziging van het interieur** - dat fungeert als akoestische houder - zal een akoestische, klimatologische en historische studie voorafgaan in functie van de impact op het orgel en zijn klankkleur. Elk orgel, en meer bepaald het pijpwerk, is immers geïntoneerd of afgestemd op de ruimte waarin het zich bevindt. Een wijziging van die ruimte impliceert dus ook een wijziging van de orgelklank;
- een aanpassing van het huidige of een nieuw verwarmingssysteem zal rekening houden met de **klimatologische omgeving** die het orgel vereist. De ideale temperatuur rond een orgel bedraagt 15°C en de relatieve luchtvochtigheid tussen 55% en 70%. Om de klimatologische omgeving van het orgel goed te kunnen monitoren, wordt een systeem voorzien dat de temperatuur en relatieve luchtvochtigheid rond het orgel registreert zodat de klimaatbeheersing rond het orgel (automatisch) kan bijgestuurd worden wanneer nodig.

Regulier onderhoud van het orgel - het bijregelen van mechanieken, het verhelpen van incidentele ontstemmingen van de tongwerken en het voorkomen van vervuiling in het orgel – gebeurt door een ervaren organist. Andere ingrepen zoals het algemeen nazicht van het orgel, het bijregelen van de traktuur en de mechanieken en kleine herstellingen aan klavier, windvoorziening, windlade en pijpwerk gebeuren door een orgelbouwer en best op jaarlijkse basis.

Ook grotere werken die het reguliere onderhoud overstijgen moeten gebeuren door een orgelbouwer/-restaurateur. Werken aan de intonatie en herstellingen die niet ter plaatse kunnen uitgevoerd worden, worden beschouwd als restauratiewerken en zijn uiteraard toelatingsplichtig.

Wanneer in de kapel (interieur)werken uitgevoerd worden die gepaard gaan met belangrijke stofontwikkeling of wijzigingen in de relatieve vochtigheid, moet het orgel gevrijwaard worden van beschadiging. Dit gebeurt door het **orgel in te kisten**. Door middel van een raamwerk van kepers, afgedicht door vochtbestendige platen en een dubbele laag plastic folie, wordt een kist rond het orgel gebouwd. Daardoor zal het orgel gedurende de werken vocht-, stof- en stootvrij zijn. Als het orgel een bespeelbaar orgel is en langer dan zes maanden ingekist zal zijn, is het noodzakelijk om de kist te voorzien van een controlesysteem dat temperatuur en relatieve vochtigheid monitort, een verwarmings- en bevochtigingssysteem activeert wanneer nodig, en de verantwoordelijke voor het orgel waarschuwt bij overschrijding van de aanbevolen waarden.

Het spreekt voor zich dat het inkisten van een orgel, het aanbrengen van het controlesysteem en het opnieuw verwijderen van de kist na beëindiging van de (interieur)werken, gebeurt door een orgelbouwer of - restaurateur.

Circulatie in het Gasthuis

In functie van de toegankelijkheid en bereikbaarheid van de verschillende kloostervleugels voor culturele activiteiten, dient een plan opgesteld te worden met het oog op een vlotte circulatie. Hierbij moet worden nagedacht over de plaatsing van een lift voor de bereikbaarheid van de verdiepingen, over de bezoekersstromen in het gebouw vanuit de verschillende toegangen en over

een eventuele bijkomende ingang tot het gasthuis, bijvoorbeeld in de zuidelijke kopse gevel van de oude kapel zie hoger).

Verder dient nagedacht over de toegankelijkheid van de kelder onder de kloostervleugel van 1706 en de neogotische kapel, met het oog op het voornemen om in de kelders een ruimte als bierproeverij in te richten.

Vergroening van de zuidelijke koer (koer 1)

De huidige overkapping over de meest zuidelijke koer werd enkele jaren geleden geplaatst als beschutting tegen zon en regen met het oog op het gebruik van de koer voor (buiten)evenementen. De structuur van het aan kabels opgespannen zeil, veroorzaakt echter schade aan de gevels waarin het zeil verankerd is en moet verwijderd worden. De koer kan opgenomen worden in het nieuwe circulatieplan en kan dienst doen als buitenruimte voor (culturele buiten)activiteiten. Het strekt daarbij tot aanbeveling de plankenhouten vloer in de koer te verwijderen en de koer te vergroenen bij wijze van referentie aan de kloostertuin die er vroeger was.

5.4. Houtig/groen erfgoed op de gasthuissite

Op de gasthuissite staan een aantal beeldbepalende solitaire bomen en bomenformaties die kleur geven aan de anders vrij stenige site. Hoewel geen enkele van deze bomen een uitzonderlijke erfgoedaarde heeft - de bomen zijn allemaal relatief jong - strekt het tot aanbevelen om de bomen te behouden en ze door een ervaren boomdeskundige te laten verzorgen. Een uitzondering hierop is de esdoorn die vlakbij de zuidoostelijke hoek van de kloostervleugel met de apotheek staat. De boom staat tegen de gevel en dreigt met zijn wortelgestel de fundering te beschadigen en met zijn schurende takken het metselwerk, de dekstenen en de leien te vernielen. De boom wordt dan ook best zo snel mogelijk gekapt.

5.5. Archeologie op de site

Gezien historiek en gelaagdheid van de site mag een significant bodemarchief verwacht worden. Elke ingreep in de bodem dient voorafgegaan door een archeologische screening volgens de vigerende wetgeving.

5.6. Parkeren op de site

Hoewel zo niet voorzien, wordt rondom de gebouwen vandaag vlot geparkeerd. Dit verstoort de beleving van de gebouwen en de authenticiteit van de site. Het strekt tot aanbeveling om auto's te weren aan de voorkant van het gasthuis (zijde Gasthuisstraat) en tussen de gebouwen. Bereikbaarheid van het Gasthuis voor mindervaliden is gegarandeerd via de parking voor de theaterzaal, in de Gasthuisstraat. Indien noodzakelijk, kunnen enkele plaatsen voor tijdelijk parkeren (max. 15 minuten - Drop and Ride) voor de schuur voorzien worden en kan de groenstrook voor de bibliotheek en het museum aan de Elisabethlaan als permanente parking ingericht worden, uiteraard met respect voor de beeldbepalende bomen.

5.7. Garages in de kloostertuin

De garages die in de kloostertuin tegen de achtergevels van de opbrengstwoningen horen toe aan het gasthuis en worden onder andere gebruikt als berging. Een eventuele vergroening kan een meer esthetische oplossing bieden voor het stenige karakter van het dienstgebouw. Op termijn kunnen deze garages afgebroken worden en kan de kloostermuur weer worden doorgetrokken.

5.8. Opbrengstwoningen

De opbrengstwoningen zijn alle bewoond en worden goed onderhouden. Enkele ongelukkige ingrepen hebben echter de erfgoedwaarden van het geheel aangetast, meerbepaald de wijziging van de pui van de panden Gasthuisstraat nummers 2 en 16. Bij toekomstige werken aan die panden wordt geadviseerd om de gevelordonnantie daar te herstellen naar oorspronkelijk model.

De achtergevels van de opbrengstwoningen werden ontworpen als blinde gevels om inkijk in de kloostertuin te vermijden. Op enkele plaatsen zijn de blinde gevels al opengewerkt. Bij toekomstige aanvragen tot opening van de achtergevel moet de afweging gemaakt worden of het historische aspect van de gesloten achtergevels primeert dan wel het wegvallen van de historische functie van de blinde gevels door herbestemming van het gasthuis tot cultuursite.

6. MAATREGELEN

Onderstaande lijst werd opgemaakt op basis van de inspectierapporten van Monumentenwacht (inspectie 17 en 18 januari 2018).

Aard der werken	Enmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
exterieur			
Restauratie van daken, dakconstructies, dakkapellen, schouwen, klokkenruiter, dakaansluitingen en hemelwaterafvoeren	x		
Restauratie en desgevallend vernieuwing van dakramen	x		
Plaatsing van ladder- en klimhaken	x		x
Aanbrengen van een afvoerkanaal in de bakstenen schoorsteen van de brouwerij en verhogen van de pijp	x		
Restauratie van metselwerk (gevels, muren,...): zachte reiniging, heropvoegen met kalkmortel, vervanging van baksteen en natuursteen waar nodig, vervanging van dekstenen, herschilderen, ...	x		
Restauratie en desgevallend vervanging van baksteen en natuursteen	x		
Kaleilagen herstellen en herschilderen		x	
Behandeling van de muren tegen opstijgend vocht			
Restauratie van buitentrappen	x		
Restauratie van houtwerk (vensters, deuren, kroonlijst, bakgoot,...)	x		
Hermaken en herplaatsen van vensterluiken naar historisch model	x		
Schilderen en onderhoud van houtwerk (vensters, deuren, kroonlijst, bakgoot,...)		vijfjaarlijks	
Vervangen van gebroken glas	x		
Vernieuwing van houten schrijnwerk naar historisch model	x		
Behandeling van houten onderdelen tegen zwammen, schimmels en houtborende insecten		x	
Restauratie van metaalwerk (muurankers, diefijzers, doken, hekwerk,...)	x		
Schilderen van metaalwerk (muurankers, diefijzers, doken, hekwerk,...)		vijfjaarlijks	
Regulier onderhoud en plaatselijk herstel van daken, metselwerk, metaal-, hout- en schrijnwerk en aanverwanten		x	x
Enmalige ingrepen in functie van het behoud van de algemene constructie, erfgoedkenmerken en erfgoedelementen	x		

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
interieur			
Algehele interieurrestauratie			
Onderhoud van waardevolle interieurelementen en cultuurobjecten		x	
Plaatselijk herstel van waardevolle interieurelementen en cultuurobjecten	x		
Restauratie van de kelders (vloeren, wanden, gewelven, ontroesten I-profielen, waterdichting, keldergaten,...)	x		
Restauratie van dakspanten en de dragende structuur van moer- en kinderbalken	x		
Restauratie en desgevallend vervanging van houten, natuurstenen en tegelvloeren	x		
Herstel van houten, natuurstenen en tegelvloeren		x	
Restauratie van stucwerk op wanden, schouwen en plafonds	x		
Schilderen van wanden, schouwen en plafonds		tienjaarlijks	
Restauratie van houten en natuurstenen schouwen	x		
Restauratie van historisch waardevol binnenschrijnwerk	x		
Restauratie van glas-in-loodramen	x		
Schilderen van historisch waardevol binnenschrijnwerk		tienjaarlijks	
Restauratie van binnentrappen	x		
Behandeling van houten onderdelen tegen schimmels en houtborende insecten		x	
Restauratie van metaalwerk	x		
Herschilderen van metaalwerk		tienjaarlijks	
Verwijderen van storende, niet historische elementen	x		
Regulier onderhoud van constructie en waardevolle interieurafwerking		x	niet van toepassing
Restauratie van de binnenafwerking en het vast meubilair in de kloosterkapel			
Restauratie van het orgel			
Kloostertuin en open ruimte rondom de gebouwen			
Onderhoud van de kasseibestrating		x	niet van toepassing
Restauratie van de kasseibestrating	x		
Aanplanten van (vervangende) houtige begroeiingen		x	
Verbetering en bescherming van de groeiplaats (o.a. standplaatsverbetering, boombescherming...)		x	niet van toepassing

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Onderhoud van houtige begroeiingen (o.a. snoeiwerken zonder wijziging van de groeivorm) en van gazons		x	niet van toepassing
Verwijdering van de storende esdoorn aan de zuidoostelijke hoek van de kloostervleugel aan de Gasthuisstraat			
Kappen, ruimen en afvoeren van organisch materiaal (o.a. kappen concurrerende begroeiing,...)		x	
Werfinrichting voor in dit beheersplan vermelde maatregelen tot onderhoud en restauratie		x	
Erfgoedgebonden onderhoud, zoals opgenomen in de forfaitaire lijst (bv. snoeien hagen, bomen,...)		x	niet van toepassing
Onderzoek			
Metingen tijdens de werken, noodzakelijk om de werken uit te voeren.		x	
Bouw-, kleur-, tuinhistorisch, materiaal-technisch, stabiliteits-technisch onderzoek, noodzakelijk voor kwaliteitsvol beheer of herwaardering van het erfgoed, en buiten de gebruikelijke opdracht van de ontwerper.	x		
Het uitvoeren van een energie-audit	x		
Archeologisch vooronderzoek of opgraving bij behoud van de huidige functie (bv bij funderingsherstel)		x	
Bestemmings- en herbestemmingsonderzoek	x		
Andere			
De noodzakelijke funderings- of stabiliteitsversterking voor een beschermd goed dat niet aan bijkomende belastingen onderhevig is (dus bv. geen functiewijziging met hogere belasting), met inbegrip van de eventuele bijhorende archeologische opgraving.		x	
Demontage van erfgoedelementen, gevolgd door herplaatsing van hetzelfde herstelde element (bv. leien, dekstenen, klokkenruiter,...)	x		
Digitale ontsluiting van de inboedel van de apotheek via Erfgoedplus	x		

7. OPVOLGING EN EVALUATIE

AGB Het Gasthuis is abonnee bij Monumentenwacht. De gebouwen worden vier- à vijfjaarlijks geïnspecteerd. Na elke inspectie zal de aanvrager van de inspectie (eigenaar of gebruiker) een digitaal exemplaar van de inspectierapporten overmaken aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de onroerenderfgoedgemeente.

Over werkzaamheden die het regulier onderhoud overstijgen en restauratiewerken zal de eigenaar of gebruiker van de gebouwen verslag uitbrengen aan het agentschap of de onroerenderfgoedgemeente en dit uiterlijk 6 maanden na uitvoering van de werken. Dit verslag wordt opgemaakt door de eigenaar of de betrokken architect/ontwerper. Het zal de aard van de werken beschrijven, de start- en einddatum van uitvoering vermelden, en het resultaat van de werken visualiseren door middel van een fotoreportage.

8. EXTRA TOEVOEGINGEN

BIJLAGEN	
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)	Hoofdstuk 1: Identificatie
Lijst van geplande werkzaamheden	Hoofdstuk 6: Maatregelen
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Hoofdstuk 6: Maatregelen
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	Niet van toepassing
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	Niet van toepassing
Beschermingsbesluiten	Bijlage 1
Bibliografie (overzicht referenties)	Bijlage 2
Historische bronnen	Bijlage 3
Fotobijlage	Bijlage 4
Grond- en verdiepingsplan Gasthuis	Bijlage 5
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Bijlage 6
Lijst van cultuuroederen	Bijlage 7